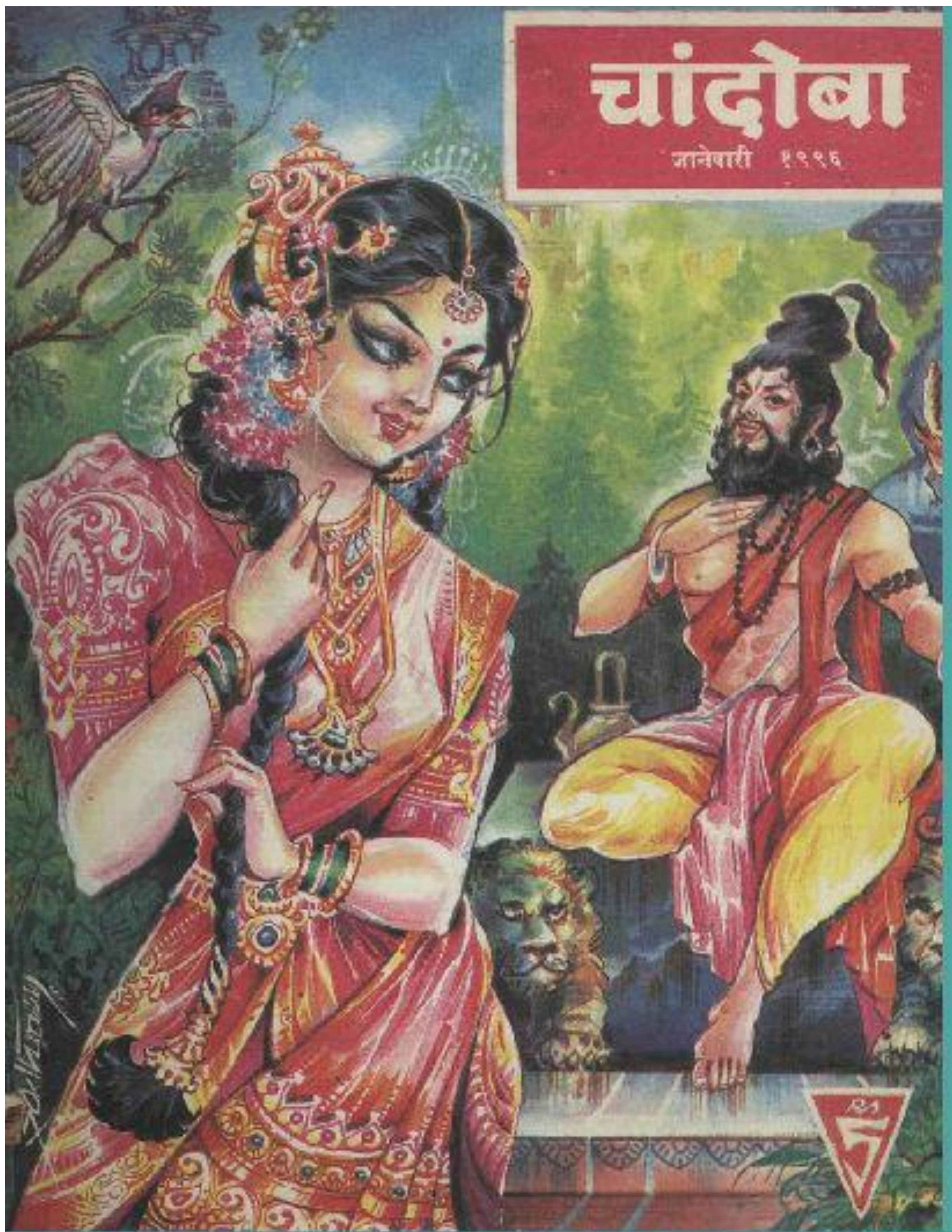

चांदोबा
जानेवारी १९९६

विश्व-समाचार

हाँगकाँगची वार्ता

अलीकडे वर्तमान-पत्रातून आपण हाँगकाँगच्या बऱ्याच बातम्या वाचतो. जगाच्या नकाशावर हाँगकाँग म्हणजे एक ठिपका ! हाँगकाँग चीनच्या अग्नेय दिशेला आहे. हा छोटा भूभाग १००० वर्ग किलोमीटर प्रदेशात व्यापलेला २५ बेटांचा एक समूह आहे. याची लोकसंख्या ५९,००,००० आहे.

हाँगकाँग 'क्राउन कॉलनी' नावाने सुप्रसिद्ध आहे. गेली १५५ वर्षे हा ब्रिटिशांच्या ताब्यात आहे. गेल्या सप्टेंबर मधे येथील विधान-सभेच्या शेवटच्या निवडणुका झाल्या. कारण ३० जून, १९९७ रोजी ब्रिटिश हाँगकाँग सोडून जातील आणि तो चीन मधे विलीन होऊन जाईल.

सोळाव्या शतकात पोर्तुगीज लोक सर्वात अगोदर इथे आले. अठराव्या शतकाच्या प्रारंभी ब्रिटिश इथे आले. तोपर्यंत ब्रिटिशांनी भारतात आपली सत्ता कायम केलेली होती. ईस्ट इंडिया कंपनीने चीनशी आपले व्यापारी संबंध अधिक दृढ केले. ब्रिटनचा असा आग्रह होता की वस्तूंची देवाण-घेवाण करण्यासाठी अफूचा उपयोग केला जावा. यामुळे चीन व ब्रिटन यांच्यातील संबंध बिघडले व युद्ध सुरू झाले. शेवटी चीनला हाँगकाँग ब्रिटनला द्यावे लागले. हे घडले सन १८४१ मध्ये. सन १८९८ मध्ये चीनने ९९ वर्षांच्या करारावर हाँगकाँग ब्रिटनला दिले. १९७४ मध्ये दोन्ही देशात झालेल्या तहानुसार सन १९९७ मध्ये ब्रिटनने हाँगकाँग चीनला परत द्यायचे आहे.

गेल्या पन्नास वर्षात आधुनिक औद्योगिक क्षेत्रात हाँगकाँगने अभूतपूर्व प्रगति केली आहे, विद्युत्, रसायने, विविध उपकरणे, प्लॅस्टिक, कापड, जहाजे बांधणे आदि क्षेत्रातील हाँगकाँगचा विकास लक्षणीय आहे. दक्षिण कोरिया, सिंगापूर, तैवान (हा ही चीनचाच एक भाग होता) यांच्या बरोबर हाँगकाँगला ही 'आशियाचा वाघ' म्हणून संबोधले जाते.

नुकत्याच इथे ज्या निवडणुका झाल्या त्यात दोन प्रमुख पक्षांनी भाग घेतला होता. 'डेमोक्रॅटिक पार्टी' हा चीनच्या विरोधी पक्ष होता, तर चीनचे समर्थन करणारा पक्ष होता 'डेमाक्रॅटिक अलायन्स'. साठ निर्वाचन-क्षेत्रात 'डेमोक्रॅटिक पार्टी' ने मताधिक्य मिळवून विजय संपादन केला. डेमोक्रॅटिक पक्षाचा जय हे चीनला एक आव्हान होते.

सन १९८४ मध्ये ब्रिटन व चीन यांच्यात जो तह झाला त्यानुसार चीन अन्य विषयां बरोबर हाँगकाँगच्या व्यापार, नागरी स्वातंत्र्य इत्यादि मध्ये कसली ही ढवळाढवळ करणार नाही. हा या तहाचा प्रमुख भाग होता. याचा अर्थ असा होतो की 'देश एक, पण पद्धति दोन' अमलात येतील.

ब्रिटन हाँगकाँगच्या जनतेला चीन विरुद्ध भडकावीत आहे असा चीनचा आरोप आहे. जर असेच चालू राहिले तर चीन हाँगकाँग मधे झालेल्या निवडणुका रद्द करील असा सावधानीचा इशारा चीनने ब्रिटनला दिला आहे.

अशा परिस्थितीत मुख्य देश चीनशी मिळून-मिसळून हाँगकाँग राहू शकेल का ? अथवा आपल्याला स्वतंत्र देश म्हणून घोषित करील? या प्रश्नांचे उत्तर दोन वर्षांच्या काळात मिळेल.

मान्त्रिक

राजगढची राजकुमारी रूपवती असामान्य लावण्यवती होती. अठरा वर्षांची झाली, तरी अजून ती भारी खोडकर होती. मागचा-पुढचा विचार न करता मनात आलेली कल्पना ती अमलात आणी. डोंगरावर असलेल्या देवळात जायचा बहाणा करून ती खूपदा आपली प्रिय सखी विमला हिला बरोबर घेऊन जंगलात भटकायला जाई.

जंगलात पोचल्यावर तिथे असलेल्या एका पहाडावरच्या जुन्या किल्ल्याकडे ती एकटक पहात राही. किल्ल्याकडे बोट दाखवून खूपदा ती विमलाला म्हणे, "केंव्हा तरी एकदा त्या किल्ल्यात जाऊन यावंसं वाटतं मला !"

तिच्या बोलण्याने घाबरून विमला म्हणे, "राजकुमारी,असल्या अुजाड अन् ओस पडलेल्या किल्ल्यात बहुधा एकाद्या मान्त्रिकाची, किंवा राक्षसाची वस्ती असते."

"तू तर अगदीच भित्री-भागुबाई आहेस ! एकाद्या दिवशी एकटी का होईना, पण तिथे जाऊन येणारच मी !" रूपवती म्हणे.

इकडे राजदम्पतींने विचार केला की, आता कन्येचा लवकर विवाह करून दिला, तर ती सुधारेल. अनेक स्थळे शोधूनशोधून त्यांनी रामगिरीचा युवराज रत्नसेन याच्याशी तिचा विवाह ठरवून टाकला.

रूपवतीला हा विवाह अजिबात मान्य नव्हता. आपल्या माता-पित्यांना तिने विचारले, "मला कळू दे तरी, की या राजपुत्रात असं काय लागून गेलंय?"

कन्येच्या या प्रश्नाचे आश्चर्य वाटून राजा म्हणाला, "हा रामगिरीचा युवराज रत्नसेन चांगला सुशिक्षित आहे, गुरुकुलात त्याचं अुत्तम प्रकारे शिक्षण पुरं झालेलं आहे. आज ना अुद्या तो रामगिरीचा राजाही बनेल."

या अुत्तरावरही असंतुष्ट होऊन रूपवती म्हणाली, "सुन्दर आहे, सुशिक्षित आहे, केंव्हा न केंव्हा राजा बनेल - या तर अगदी सामान्य अन् नैसर्गिक गोष्टी झाल्या पिताजी ! पण त्याच्यात असा कोणता विशेष गुण आहे की मी त्याच्यावर मुग्ध होऊन त्याच्याशी लग्न करावं? माझ्याशी विवाह करणाऱ्या पुरुषात काही खास वैशिष्ट्य असावं."

राजा-राणी म्हणाले - "आमचा निश्चयही अैकून घे आता ! तुझा विवाह लवकरच होणार आहे, अन् तोही रत्नसेनशीच !"

थोड्या दिवसात आपल्या इष्टमित्रांसह रत्नसिंह राजगढला येऊन राजाच्या अतिथिगृहात पाहुणचारही घेऊ लागला. आता तिसऱ्या दिवशीचा विवाहमुहूर्त होता, इतक्यात रूपवतीच अंत:पुरातून अदृश्य झाली.

रूपवतीची प्रियसखी विमला मात्र समजून चुकली होती की, 'राजकुमारी जाणूनबुजूनच मुद्दाम अदृश्य झालेली आहे ! पहाडावरील किल्ल्यात जाण्याची तिची फारा दिवसांची इच्छा तिने या निमित्ताने पुरी करून घेतली असणार, अन् ती सध्या नक्कीच तेथे असणार.' विवाहमुहूर्तावर तिला परत आणणे हे आपले कर्तव्य आहे असे विमलाला वाटले आणि कोणाला काही न सांगता ती किल्ल्याकडे निघाली. पहाडावर पोचतापोचता संध्याकाळचे पाच वाजले. किल्ल्याचा दरवाजा बन्द होता, पण दाराच्या फटीतून तिने आत पाहिले, तेंव्हा तिला खूप आश्चर्य वाटले अन्

तिला भीतीने कापरे भरले !

त्या अुजाड किल्ल्याच्या दरवाज्याजवळच एक मोठा तलाव होता. तलावाच्या किनाऱ्यावर एक कुरूप माणूस बसलेला होता. हातातल्या वेताच्या काठीचे टोक त्याने पाण्यात सोडलेले होते. त्याच्या कमरेत धनुष्यासारखा बाक असून त्याला छोटीशी दाढी होती. जवळच राजकुमारी रूपवती अश्रू ढाळत बसलेली होती.

त्या दाढीवाल्याने काठी पाण्याबाहेर ओढत राजकुमारीला म्हटले, "ए पोरी, मी काही कोणी चांगला माणूस नाहीय. जी कोणी मुलगी माझ्याशी लग्न करायला तयार होत नाही, तिला मी मासोळी बनवून या तळ्यात

सदाशिव आठवले

सोडून देतो.''

रूपवती त्याला म्हणाली, ''मी रामगिरीच्या युवराजाची पत्नी बनणार होते, पण माझं दुर्भाग्य मला इथे घेऊन आलं. तू तर एक मान्त्रिक आहेस, म्हातारा आहेस. तुझे सारे केस पिकलेत, दात पडून गेलेत, कंबरेचं धनुष्य झालंय. तुझ्यासारख्या जख्ख-डाशी लग्न करू मी? हद्, कधीच नाही जमणार ते !''

तिच्याकडे नाराजीने पहात मान्त्रिक म्हणाला, ''घमेंड सोडून दे आपली ! तोंडात येईल ते बकू नकोस. तुला तलावात सोडण्यापूर्वी दोन दिवसांची मुदत देतो. तोपर्यन्त ही घागर, हेच जग तुझं !''

दुसऱ्याच क्षणी रूपवती मासोळी बनून जमिनीवर तडफडू लागली. विकटपणे हसत मान्त्रिकाने तिला अुचलून घागरीत टाकले, आणि करून झाकण लावले.

अंधार पडू लागलेला होता. मान्त्रिकाने एक मशाल पेटवली. विमला अजूनही हे सर्व पहात होती. आता धैर्य एकवटून तिने दरवाजा खटखटवला. मान्त्रिक बडबडत दरवाजाकडे निघाला, ''रात्रीच्या वेळीही इकडे यायचं धाडस करणारं कोण आहे? अन् वर दरवाजाही वाजवत आहे !''

त्याने दरवाजा अुघडताच घाबरत घाबरत विमला म्हणाली, ''मी फार लांबून आले आहे. अंधारामुळे इथे अडकून पडलेय. आपल्या या किल्ल्यात मला रात्रभर राहू द्याल का दाजी? मान्त्रिकाचा चेहराच असा होता की कोणीही त्याला घाबरेल; त्याच्याबद्दल कोणालाही घृणा वाटेल. त्यामुळे विमलाच्या तोंडचे 'दाजी' संबोधन त्याला भारी गोड वाटले. फार आनन्दाने तो अुत्तरला, ''हो, हो! का नाही राहू देणार? तुझ्यासारख्या सुन्दर मुलींना नक्की आश्रय मिळेल इथे. ये, आत ये.''

विमला आत आल्याबरोबर मान्त्रिकाने दरवाजा बन्द करून घेतला. नंतर तो म्हणाला, ''तुझं सौन्दर्य पहायला या एका मशालीचा अुजेड पुरेसा नाहीय. थांब हं, मी आतून आणखी एक मशाल पेटवून आणतो.'' आणि तो एका एकाकी खोलीकडे वळला.

ही संधी साधून विमलाने घागरीचे झाकण अुघडले. रूपवतीने तिला ताबडतोब ओळखले. विमला तिला म्हणाली, ''तुम्हाला इथून सुरक्षित घेअून जायला आलेय मी. आता भिण्याचं काही कारण नाही.''

इतक्यात मान्त्रिकाला परत येताना पाहून विमलाने घागरीचे झाकण बन्द केले. तो जवळ आल्याबरोबर ती म्हणाली, ''वाः! काय छान किल्ला आहे हा ! अगदी स्वर्गासारखा वाटतोय! या वयातही तुम्ही किती छान दिसताय; मग सत्तर वर्षापूर्वी तर कित्ती रूबाबदार दिसत असाल !''

विमलाच्या प्रशंसेने चढून जाअून मान्त्रिक म्हणाला, ''हो! सत्तर वर्षापूर्वी मला पाहिलं असतंस, तर बेशुद्धच झाली असतीस तू ! तोंडून शब्दही निघाला नसता तुझ्या ! काहीही असो. आता आपण दोघांनी एकमेकांना पसन्त केलंय. माझ्याशी लग्न कर अन् या स्वर्गात कायमची रहा !''

''हां दाजी, माझा तसाच विचार आहे. इथं चोराचिलटांचं भय तर नाही नं?'' घाबरल्यासारखे करीत विमलाने विचारले. डोळे लाल करत म्हातारा म्हणाला, ''काय बोललीस? इथे चोरांची भीती? मनात आणलं तर हा किल्ला आकाशमार्गानं अुचलून नेअून विन्ध्य पर्वतात ठेवीन मी ! माझी मन्त्रशक्ती अजब आहे. अशक्यातली अशक्य गोष्ट ही करून दाखवू शकतो मी. तितकी ताकत आहे

माझ्यात.'' एक पळभर थांबून तो पुन्हा म्हणाला, ''अन् चोरी होईल असं वाटायला तुझ्याजवळ तरी असं काय हिरे-जवाहीर आहे?''

ताबडतोब हिरा जडवलेली आपली अंगठी दाखवत विमला म्हणाली, ''दाजी, हिरा जडवलेली ही अंगठी साधीसुधी नका समजू! हिच्यात अद्भुत शक्ति आहे. नुकताच एक सिद्ध पुरुष आकाशमार्गानं जाताजाता रात्रीच्या वेळी रस्ता चुकला अन् आमच्या घरामागे खाली अुतरला. आमच्या कुटुम्बानं त्याचा आदर-सत्कार, पाहुणचार केला. सकाळी परत जाताना त्यानं ही अंगठी मला दिली.''

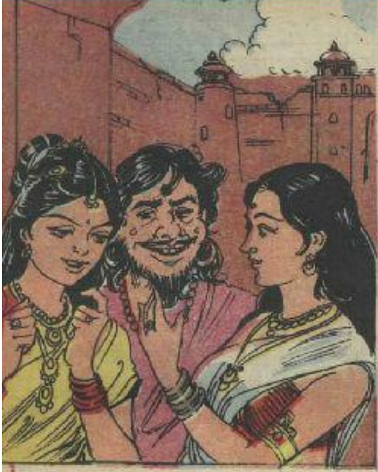
राजकुमारी आहे - मासोळीच्या रूपात ! आपल्या या अंगठीच्या प्रभावानं तिला माझी पत्नी बनायला राजी कर.'' असे म्हणत त्याने आपली वेताची काठी घागरीवर टेकली.

त्याबरोबर राजकुमारी रूपवती स्वतःच्या रूपात घागरीबाहेर आली. तिला डोळ्यांनी इशारा करत अंगठी समोर धरून विमला म्हणाली, ''वा:! काय लावण्य ! कित्ती मनोरम रूप ! नुसतं पाहून ही राजकन्या असल्याचं कळतंय. माझे हे दाजीबा वरून जरी कसेसेच वाटले, कुरूप दिसत असले, तरी खरे फार सुंदर आहेत ते ! तुला अगदी अनुरूप आहेत बघ. करशील विवाह त्यांच्याशी ?''

रूपवती अुत्तरली, ''हो ऽ ! करीन की.''

हे ऐकताच खूश होत मान्त्रिक म्हणाला, ''काय भाग्यशाली आहे मी!'' अन् आनन्दाने त्याने एकदम अुडी मारली. तोल जाअून तो पडणारच होता, पण हातची काठी टेकून त्याने स्वतःला संभाळले. नंतर तो विमलाला म्हणाला, ''ए पोरी ! ती अंगठी दे माझ्या हाती. राजा मला जावई बनवायला नकार देअू लागला, तर त्याला दाखवीन अन् त्याचं मन बदलीन मी.'' अन् त्याने विमलापुढे हात पसरला.

विमलाने याच संधीचा बरोबर फायदा घेतला. तिने त्याचा हात पकडून जोराने ओढल्याबरोबर मान्त्रिक अुलटा खाली पडला.

''सिद्धानं दिली? पण हिच्यात कसलं खास वैशिष्ट्य आहे, ते तर सांग.'' आश्चर्याने मान्त्रिकाने विचारले.

''समोर अुभ्या असणाराला ही दाखवत रहा, अन् त्याच्याकडून हवं ते काम करून घ्या. - असं सामर्थ्य आहे या अंगठीत. म्हणजेच माणसाच्या मनात ताबडतोब परिवर्तन घडवू शकते ही.'' विमलाने सांगितले.

हे ऐकल्याबरोबर मान्त्रिकाचे डोळे चमकू लागले. तो अंगठीकडेच पहात राहून म्हणाला, ''लहानपणापासूनची माझी एक इच्छा आहे - खुद्द राजा बनायची नव्हे, पण राजाचा जावई बनायची इच्छा. या घागरीत एक

ताबडतोब त्याची काठी हातात घेअून तिने त्याच्याच डोक्यावर टेकली.

अन् काय ! मान्त्रिक ताबडतोब मासा बनला अन् तडफडत तलावात जाअून पडला.

''थोडक्यात वाचले बघ ! चातुर्यानं मला वाचवलंस विमला !'' असे म्हणत राजकुमारीने मैत्रिणीला मिठी मारली. ती पुढे म्हणाली, ''चल, राजधानीत जाअू आपण. आपल्या लग्नाची अशी छान भेट देईन मी तुला, की पहातच रहाशील. कल्पनाच करू शकायची नाहीस बघ !''

राजधानीत पोचतापोचता सकाळ अुजाडली. सकुशल परत आलेल्या रूपवतीला पाहून राजाराणी आनन्दित झाले. त्यांनी समाधानाचा निश्वास टाकला. इतक्यात नवरदेव रत्नसेनही तेथे येअून पोचला.

रूपवतीने त्यांना सर्वांना आपली कहाणी सांगितली. ती म्हणाली, ''माझी अशी इच्छा होती की, काही खास वैशिष्ट्य असलेल्या माणसाशीच विवाह करावा. मी अगदी मूर्खासारखाच आग्रह धरला, स्वतः संकटात सापडले अन् तुम्हा सर्वांना दुःख दिलं. रत्नसेनशी विवाह करायला तयार आहे मी.''

राजदम्पती काही बोलणार, इतक्यात एकटक विमलाकडेच पहात असलेला रत्नसेन म्हणाला, ''क्षमा असावी राजकुमारी ! या विवाहाला तुम्ही तयार असाल, पण मी नव्हे ! तुम्ही मान्त्रिकाच्या जाळ्यात अडकलात, तेंव्हा तुमची सुटका मला करणाऱ्या विमलात मोठं वैशिष्ट्य दिसतंय. तिच्याशीच विवाह करायची माझी इच्छा आहे.''

हे ऐकून विमला अवाकच झाली. शरमेनं तिनं मान खाली घातली. रूपवतीही क्षणभर स्तब्ध राहिली. नंतर मैत्रिणीच्या खांद्यावर हात ठेवत हसून ती म्हणाली, ''विमला, मी आपलं वचन पुरं केलंय. तुला म्हटलं होतं ना मी, की आपल्या लग्नाची मी तुला एक अमोल भेट देईन? मी तुला, तू कल्पनाही न करू शकशील अशी भेट देत आहे.''

राजदम्पतीच्या अुपस्थितीत रत्नसेन व विमला यांचा विवाह धुमधडाक्याने साजरा झाला.

परोपकारी

आपल्या शेतातील भोपळे शहरातील बाजारात विकून राजा आपल्या बैलगाडीत बसून गांवाकडे परत येत होता. त्याला रस्त्यात एक भला मोठा दगड पडलेला दिसला. तो बाजूला केल्याशिवाय गाडी पुढे जाऊ शकत नव्हती आणि राजा एकटा हे काम करू शकत नव्हता.

विचार करीत राजाने चौफेर नजर टाकली. जवळच्या एका टेकाडावर एक माणूस ढाराढूर झोपलेला त्याला दिसला. राजाने त्याला उठवले नि आपली अडचण सांगितली. नंतर दोघांनी मिळून दगड दूर सारला.

रस्त्यात दगड टाकणाऱ्या माणसाला राजाने शिव्यांची लाखोली वाहिली. तसेच ऐन वेळी आपल्याला मदत करणाऱ्या त्या परोपकारी माणसाची त्याने तोंड भर स्तुति केली. राजाने त्या माणसाला विचारले - "तुला कुठे जायचंय?" तो म्हणाला - "मी निघालोय रामापुरला."

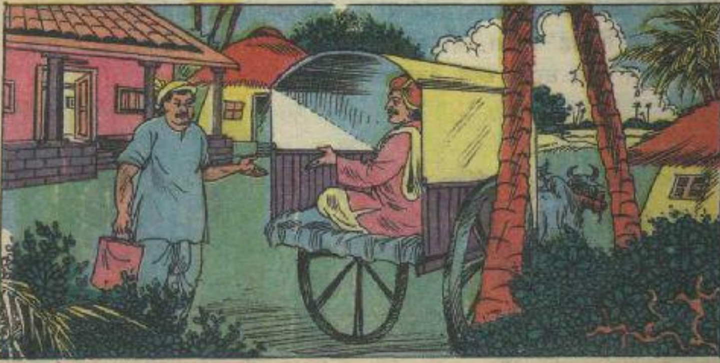
राजा म्हणाला - "ठीक आहे. बस माझ्या गाडीत. मला रामापुरच्या पुढे जायचे आहे. वाटेत तुला उतरवीन."

बैलगाडी रामापुरला पोचताच तो माणूस गाडीतून खाली उतरला नि म्हणाला - "रस्त्यात मध्यभागी दगड ठेवून मी तुम्हाला त्रास दिला. माफ करा हं !"

आश्चर्यचकित होऊन राजाने विचारले - "रस्त्यात कशासाठी दगड ठेवलास तू? हे तुझं काम हे मला माहीत नव्हतं. न कळत मी तुला खूपच शिव्या दिल्या !"

हसत तो माणूस म्हणाला - "शहरातून परत येत होतो. अगदी थकून गेलो होतो. चालवत नव्हते माझ्याच्याने. दुसरा काही उपाय सुचेना, दिला दगड खाली ढकलून रस्त्यात. जो बाजूला करण्यासाठी गाडीवाल्याला दुसऱ्या कोणाची मदत लागेलच. कारण एका माणसाला तो दगड बाजूला करणे शक्य नाही. आता राहिली आपल्या शिव्या सहन करण्याची गोष्ट. आपल्या शिव्या ऐकून नाराजीने जर मी आपल्याला विरोध केला असता, तर आपण मला गाडीत थोडंच बसवून घेतलं असतं?"

हे ऐकून राजा जोरजोरात हसत राहिला.

९

(खूपशा संकटांना तोंड देऊन व बऱ्याच नौका आणि साथीदारांना मुकून रूपधर सुकेशिनी नामक देवीच्या बेटावर पोचला. तेथे आपल्या दलाचे त्याने दोन भाग केले. मायावी नावाच्या साथीदाराला एका दलाचा सरदार बनवून त्याला बेटाची व झाडीत लपलेल्या घराबद्दलची माहिती काढण्यासाठी पाठवले. नंतर मायावीला सोडून इतर सर्वांना आपल्या मन्त्रशक्तीने डुकरे बनवून टाकले. संशय आल्यामुळे स्वत: मायावी त्या घरात गेलाच नसल्याने वाचला होता. त्याच्या तोंडून सारे वर्णन ऐकल्यावर रूपधर स्वत:च सुकेशिनीकडे गेला. रूपधरच्या समोर तिची सगळी मंत्रशक्ती व्यर्थ ठरली आणि ती स्वत: त्याची साथीदार बनली.) -यानन्तर -

सुकेशिनीच्या सल्ल्यावरून रूपधर समुद्रावर आपली वाट पहाणाऱ्या साथीदारांकडे गेला. ते सर्वजण त्यावेळी समुद्रतटावरच बसून होते. रूपधरला पहाताच ते खुशीने उड्या मारत त्याच्याजवळ जाऊन पोचले. प्रत्यक्ष इथाकाला पोचल्यावरही झाला नसता, इतका आनन्द त्यांना रूपधर सुखरूप परत आल्याचे पाहून झाला. त्यांच्या डोळ्यांतून आनन्दाश्रू वाहू लागले.

"आपले बाकीचे सर्वजण कुठे आहेत? कुठे आहेत ते?" सर्वजण अुत्सुकतेने त्याला विचारू लागले.

"आपले लोक सुकेशिनीच्या घरातच सुखरूप आहेत. आरामांत खातपीत मजा करत बसले आहेत ते. आता प्रथम आपल्याला आपली नौका बाहेर ओढून ती अन् दोर वगैरे सर्व एकाद्या गुहेत लपवून ठेवायला हवं. यानन्तर तुम्हा सर्वांना मी

सुकेशिनीच्या घरी घेऊन जाईन." रूपधर अुत्तरला.

सर्वांनी लगेच काम सुरू केले. पण मायावी त्या सर्वांना ओरडून म्हणाला, "अरे मूर्खांनो, कुठे निघालाय त्याचा विचार तरी करा. सुकेशिनीच्या घरी? ती तर तुम्हा सर्वांना वाघ चित्ता वगैरे जनावरं बनवून, कुत्र्याप्रमाणे तुमच्याकडून पहाऱ्याचं काम करवील. घडलेलं सगळं विसरलात काय? फाललोचनच्या गुहेत गेल्यावर आपल्यावर काय गुदरलं ते आठवा ! त्यावेळी या रूपधरमुळेच तर आपले काही साथीदार मरून गेले नं? त्याच्या बेअकलीपणामुळेच तर आपण बरबाद झालोत!"

मायावीच्या या बोलण्याने रूपधर क्रोधाने अुसळू लागला ! तलवार काढून तो मायावीवर धावून गेला. परंतु बाकीच्या साथीदारांनी त्याला कसेबसे अडवले. ते म्हणाले, "याला यायचं नसेल तर नको येअू दे. इथेच राहून आपल्या नौकेचं रक्षण करील तो. आम्ही सारेजण येतो तुझ्याबरोबर सुकेशिनीकडे. चल घेअून आम्हाला." शेवटी सर्वांबरोबर मायावीही निघाला.

सुकेशिनीने रूपधरच्या सगळ्या साथीदारांच्या स्नानाची व्यवस्था केली; त्यांना चांगले कपडे दिले. रूपधर येअून पोचेपर्यन्त ते स्वादिष्ट भोजनाचा आस्वादही घेअू लागले होते. दोन्हीं दले एकमेकांसमोर आली, तेंव्हा सर्वांनी आनन्दाने ओरडायला सुरुवात केली.

सुकेशिनी रूपधरला म्हणाली, "तुम्ही लोक झालं गेलं सर्व विसरून गेलात तर बरं होईल. कसकसल्या कष्टांना तुम्ही तोंड दिलंत, ते माहीत आहे मला. आता आरामात खा, प्या. आपल्या इथाका नगरात जसे आनन्दाने रहात होता, तितक्याच आनन्दानं इथे ही रहा."

रूपधरने तिचा सल्ला मानला. एक वर्षभर आपल्या साथीदारांसह तो तेथे आरामात राहिला. वर्ष संपल्याबरोबर त्याचे अनुचर त्याला म्हणू लागले, "आपण काय आता स्वदेशी जायचंच नाही का? इथंच कायम रहायचं का आपण?"

रूपधर सुकेशिनीला म्हणाला, "माझे साथीदार आता स्वदेशी जायला अुतावळे झाले आहेत. आम्ही सर्वांनी आता इथून निघावं हे बरं. पण त्यासाठीही आम्हाला तुझी मदत हवी."

"तुम्हाला जबरदस्तीनं इथं ठेवून घ्यायची माझी इच्छा नाहीय. पण स्वदेशी पोचण्यापूर्वी तुला आणखी एक यात्रा करावी लागणार. यमराजाच्या नरकात सांकेतिक नावाचा एक दिव्यज्ञानी आहे. तू त्याला एकदा भेट अन् त्याचा सल्ला घे."

हे ऐकून रूपधर हताशच झाला. तो म्हणाला, "हे काय सांगतेस सुकेशिनी? नरकात जाणं काय माझ्या हातचं आहे का? कोणी नावेतून कधी नरकात गेलंय का?"

"पण सुकाणू धरून दिशा पहात जायची गरजच नाही. नौकेत मुकाट बसून रहा. अुत्तरी हवा आपोआपच तुला तेथे घेअून जाईल. तुझी नौका समुद्र ओलांडून पलिकडील किनाऱ्याला लागेल. तिथून थोडं पुढे गेल्यावर तुम्हा लोकांना एक टेकाड दिसेल. त्याच्या जवळच अग्नी आणि अश्रुनदी वैतरणीला मिळतात. या टेकाडाजवळ तू हातभर लांबीरुंदीचा खड्डा खण अन् त्यात पितरांना तर्पण दे. पिंडदान कर. पितरांना हे सर्व अर्पण करून 'आपणाला सकुशल इथाकाला पोचवण्यासाठी' त्यांना प्रार्थना

कर. घरी पोचल्यावर त्या सर्वांसाठी काही प्राणी बळी देण्याचं त्यांना वचन दे. सांकेतिकला नमस्कार करून सांग की, एक काळा बोकड बळी देईन. नंतर एक बोकड अन् मेंढी यांचा बळी दे. नंतर ते चांगले भाज. असे सर्व केल्यावर यमराज अन् सर्व नगरवासींना प्रणाम कर. लगेचच पितरं बळी स्वीकारायला जमतील. त्यांच्यातच सांकेतिक ही असेल. तो तुला घरी जाण्याचा अुपाय सुचवेपर्यन्त पितरांना बळीला स्पर्श करू देअू नको." सुकेशिनीने स्वदेशी परत पोचण्याचा असा अुपाय रूपधरला सांगितला.

सकाळ झाली. रूपधरने आपल्या

साथीदारांना जागे केले. तो त्यांना म्हणाला, "अुठा, आपल्याला आता हा प्रदेश सोडून जायचं आहे. सुकेशिनीनं आपल्याला आणखी एका यात्रेचा अुपाय सुचवला आहे."

रूपधरचे साथीदार तर आपापल्या घरी जायला अुत्सुक होते. पण आता या यात्रेच्या विषयामुळे त्यांच्यात निरुत्साह पसरला. अन् यमराज इत्यादींच्या स्थानी, म्हणजे नरकात आपल्याला जायचंय हे कळल्यावर तर ते रडू-ओरडू लागले. त्यांच्यातले काहीजण बेशुद्धही झाले. लोक आपले केस अुपटू लागले. पण रूपधरबरोबर निघण्यावाचून दुसरा अुपायही नव्हता.

सर्वजण निघून नौकेजवळ आले. तोवर सुकेशिनीही तेथे येअून पोचली होती. तिच्याबरोबर एक काळा बोकड व एक काळी मेंढी होती. कोणाशी काही न बोलताच ती तेथून निघून गेली.

सर्वजण नौका समुद्रात ओढून घेअून आले. बळीची जनावरेही त्यांनी नौकेत नेली. सुकेशिनीच्या कृपेने अुत्तर वारे वाहू लागले अन् नौका पुढे निघाली.

कोणतीही अडचण न येता संध्याकाळपर्यन्त नौका पुढे-पुढे जात राहिली. सूर्यास्तानन्तर अंधार पसरला अन् अंधारातच नौका किनाऱ्याला लागली.

सुकेशिनीच्या सूचनेप्रमाणे रूपधरने अग्नीनदी व अश्रुनदी वैतरणीला मिळायच्या जागी खड्डा खणला. तेथे त्या लोकांनी तर्पण करून पिंडदान केले व पितरांचे ध्यान केले. होम करून बोकड व मेंढी यांचे त्यात बळी दिले.

ताबडतोब कोलाहल करत पितरांच्या झुंडी बळीचा स्वीकार करण्यासाठी तेथे येअून पोचल्या. यमराज व इतर सर्वांना प्रणाम करून रूपधर, पितरांना म्हणाला, "सांकेतिकशी बोलून मी जोपर्यन्त आपल्या शंका फेडून घेत नाही, तोपर्यन्त तुम्ही कोणीही बळीला स्पर्श करता कामा नये."

इतरांना बाजूला करत एक स्त्री पुढे आली. तिला पाहून रूपधर आश्चर्याने अवाक् झाला. कारण ती दुसरी कोणी नसून खुद्द रूपधरची आईच होती! ट्रॉयवर हल्ला करण्यासाठी तो जेंव्हा बाहेर पडला, तेंव्हा तर ती जिवन्त होती. ती केंव्हा मेली, हेही रूपधरला माहीत नव्हते.

तिला पाहून रूपधरचे डोळे भरून आले. त्याला तिची दयाही आली. तरीही त्याने तिला बळीला शिवू दिले नाही.

सांकेतिक हातातली सोन्याची छडी फिरवत तिच्या मागोमागच आला होता. रूपधरला ओळखून तो म्हणाला, "मुला, हा पितृलोक सूर्यप्रकाशाला पारखा आहे. अशा या ठिकाणी तू कसा काय आलास? जरा मागे सरकलास तर बळी स्वीकारून मी तुला जरूर ती मदत करीन."

रूपधर मागे सरकला अन् त्याने सांकेतिकला बळीचा स्वीकार करू दिला. नंतर रूपधरकडे वळून सांकेतिक म्हणाला, "तू स्वदेशी जायला तडफडत आहेस, हे मला ठाअूक आहे. खरं तर स्वदेशापुढे स्वर्गाचीही काय मातब्बरी? पण साऱ्या देवता तुझ्यावर रुसलेल्या आहेत. त्यामुळे अजूनही तुला बऱ्याच यातना सहन कराव्या लागणार आहेत. अनेक कष्ट सहन करणार आहेस तू. पण शेवटी सकुशल नक्की घरी पोचशील. वाटेत त्रिनापिया नावाचं एक बेट लागेल. तेथे सूर्यभगवानाशी संबंधित पशु रहातात. तू किंवा तुझ्या साथीदारांपैकी

कोणी त्यांना कसलाही त्रास देअू नका. चुकूनही कोणाच्या हातून तसं घडलं, तर इथाकाला पोचायचं तुमचं स्वप्न हे स्वप्नच राहील. पण योग्य तऱ्हेने वागलात तर मृत्यूपासून वाचून अन् दुसऱ्याच एका नौकेत बसून तुम्ही घरी पोचाल. अजूनही तुमचे कष्ट संपणार नाहीयेत. तुमच्या घरात सर्वत्र शत्रूच शत्रु असतील. अन् ते तुझ्या पत्नीला लग्नासाठी जबरदस्ती करू पहातील. पण हां, तू कोणत्या ना कोणत्या प्रकारे त्या सर्वांचा अन्त करशील. यानंतर देवतांबाबतीतलं तुझं कर्तव्य तुला पार पाडावं लागेल. ते सर्व कसं करायचं, ते मी सांगेन तुला. नौका वल्हवण्याचं वल्हं तू

आपल्या हातात घे. आजपर्यन्त मिठाचा अुपयोग केला नसलेला अन् समुद्र न पाहिलेला माणूस भेटेपर्यन्त तुला यात्रा करत रहावं लागेल. अशी माणसं ओळखण्याचं रहस्यही मी सांगतो तुला. तुझ्या हातातलं वल्हं पाहून ते तुला विचारतील की, 'हे काय एकादं शेतीविषयक साधन आहे काय?' असा माणूस आढळल्याबरोबर तू आपलं वल्हं जमिनीत पुरून टाक आणि वरुणदेवासाठी बळीं अर्पण कर. एक बकरी, एक बैल अन् एका डुकराचा बळी देऊन घराकडे चालू लाग. नंतर तू दीर्घकाल जिवन्त रहाशील. समुद्रामुळेच तू निश्चिन्त रहाशील व शेवटी तुला सुखमय मृत्यु प्राप्त होईल. त्यावेळी तुझे सर्व आप्त तुझ्या जवळच असतील."

"ठीक आहे. जे घडायचं, ते नक्की घडणारच. घडणारं कोण टाळू शकणार? पण एक गोष्ट सांगा. माझ्या आईचा प्रेतात्मा तिथे अुभा आहे. ती माझ्याकडे पहात नाहीय अन् माझ्याशी बोलत ही नाहीय. ती केवळ बळीवरच नजर लावून आहे. ती मला ओळखू शकेल असा अुपाय सांगा ना." रूपधरने विनंती केली.

"मुला, जोपर्यन्त बळी प्राप्त होत नाही, तोपर्यन्त पितरांना सत्य गोष्टी समजत नाहीत, हे लक्षात ठेव." असे सांगून सांकेतिक यमलोकात निघून गेला.

आईला बळी प्राप्त होईपर्यन्त रूपधर तेथेच अुभा राहिला. तो मिळाल्यानन्तर आईने त्याच्याकडे पाहिले व त्याला ओळखून ती म्हणाली, "जिवन्त असूनही तू या लोकात कसा पोचलास बाळा? हे तर कोणालाही जमत नाही. तू काय ट्रॉयहून सरळ इथेच आला आहेस? इथाकाला गेला नाहीस? आपल्या बायकोला नाही भेटलास?"

"नाही आई, घरी पोचण्यासाठीच अनेक यातना सहन करीत आहे मी. इथला निवासी सांकेतिक याला भेटण्यासाठीच इथे यावं लागलं मला. आई, पण तू मेलीस कशी? आजारी होतीस, की आकस्मिक मरण आलं तुला? पिताजी कसे आहेत? माझ्यावर विसंबून ते काय अजूनही माझी वाट पहात आहेत? की आता मी येणारच नाही असं समजून ते दुसऱ्या कोणाच्या आश्रयाला गेले? माझी बायको काय म्हणतेय? काय करायची इच्छा आहे तिची? मुलाबरोबर राहून आपली इस्टेट संभाळत आहे नं ती? की आणखी कुणाशी लग्नही केलंय तिनं?" रूपधर आपल्या आईला प्रश्नांवर प्रश्न विचारत राहिला.

आई अुत्तरली, "अरे ती तुझ्या घरीच आहे. किती सहनशील आहे ती, हे तुला काय माहीत? रात्रंदिवस बिचारीचं मन तुझ्यासाठीच जळत आहे रे ! तुझी इस्टेट अजून तुझ्याच नावे आहे. तुझा मुलगा विजयध्वज तुझा वारस बनला आहे. अन् राजाच्या साऱ्या जबाबदाऱ्याही संभाळतो आहे तो! तुझे वडील गाव सोडून शहरात येण्यातले नाहीत. थंडीतही अंगावर पांघरूण न घेता ते जनावरांजवळ जमिनीवरच झोपतात. म्हातारपणा बरोबर तुझ्या न परतण्याचं दु:ख खात राहिलं आहे त्यांना. आता राहिली माझ्या मरणाची हकिकत. मी कोणत्या आजारामुळे नव्हे, तर तुझ्या आठवणीने झुरून मेले." आईने रूपधरला सर्व हकीकत सांगून टाकली.

रूपधरने आईला एकवार प्रेमाने मिठी मारायचा प्रयत्न केला. पण तो सफल झाला नाही. तीनदा तोच प्रयत्न करूनही काही अुपयोग झाला नाही.

तेंव्हा रडत दीनपणे रूपधर आईला म्हणाला, "फक्त एकदाच मिठीत घे ना मला ! माझ्यापासून दूर का रहाते आहेस?"

"अरे वेड्या ! जिवन्त व्यक्ती, मृत व्यक्तीला कशी मिठी मारू शकणार? तुला जिला मिठी मारावीशी वाटतेय, ती तर केंव्हाच जळून खाक होऊन गेलीय. आता ताबडतोब या अन्धाऱ्या लोकातून निघून जा बरं. पण इथे पाहिलेलं, अैकलेलं आपल्या बायकोला मात्र सांगू नकोस." आईने त्याला सूचना दिली.

खरी गोष्ट

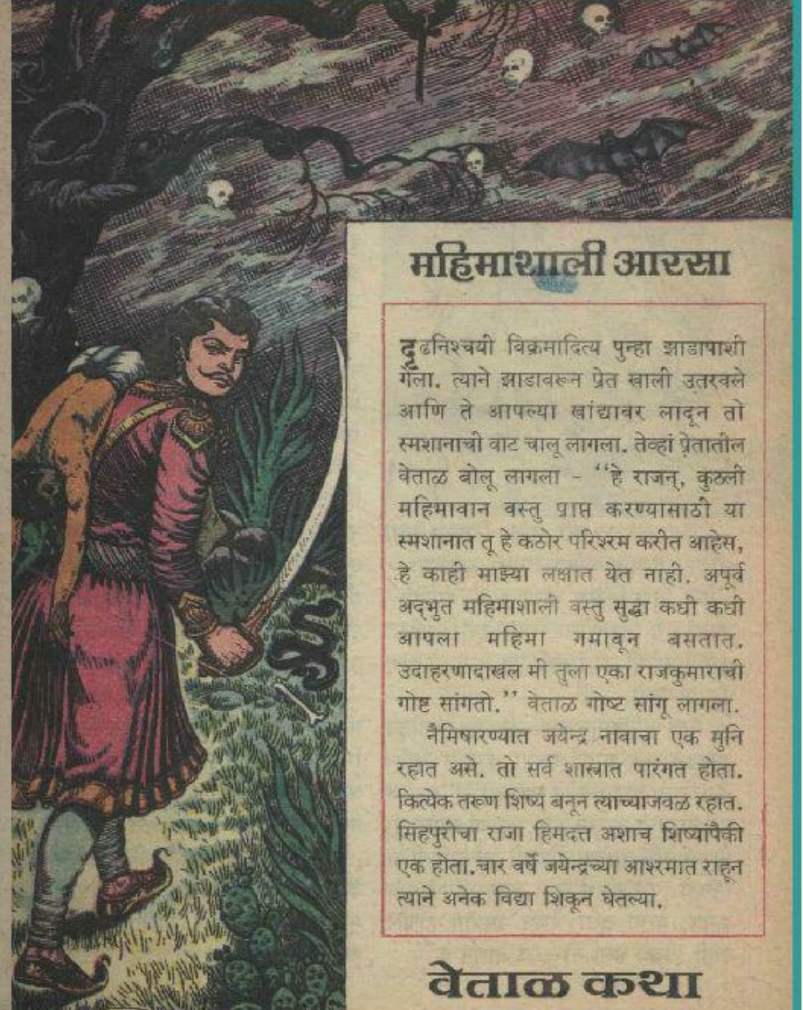
रंगापुरच्या जमीनदाराच्या घरी एक नोकर होता. त्याचं नाव बहादुर. जमीनदाराच्या कार्यालयाची खोली स्वच्छ ठेवणं, खुर्च्या व बाकांवरील धूळ झटकणं, भिंतींवरील जाळ्या-जळमटं काढून टाकणं ही त्याची कामं होती. पण ही सर्व कामं तो कशी-बशी करी. जमीनदाराची पानांची चांदीची पेटी मात्र तो खूप मनापासून स्वच्छ करी. पेटी नेहमी चमकत असे.

जमीनदार हे सर्व बारकाईने पहात असे. एक दिवशी जमीनदाराने त्याला बोलावलं आणि म्हणाला - 'अरे बहादुर, दिवसें दिवस तू फार आळशी होत चालला आहेस, असं दिसतंय. कार्यालयाची खोली कधी स्वच्छ नसते. पण हं, पानांची चांदीची पेटी मात्र तू अगदी चकचकीत ठेवतोस. ते काम तू अगदी मनापासून करतोस. त्याबद्दल तुझी प्रशंसा करावी तेवढी थोडीच !''

यावर बहादुरने नम्रपणे उत्तर दिले - ''मालक, त्याबद्दल आपण कशाला माझी तारीफ करता ? आपल्या प्रमाणेच पेटीतील पानांचा रोज मी ही आस्वाद घेत असतो. अशा स्थितीत मी जर पेटी चकचकीत ठेवली नाही, तर ते ठीक होईल का? आपणच सांगा.''

आता खरी गोष्ट जमीनदाराच्या लक्षात आली. आपली पानांची पेटी बहादुरच्या हाती लागणार नाही अशी जमीनदार नंतर काळजी घेऊ लागला.

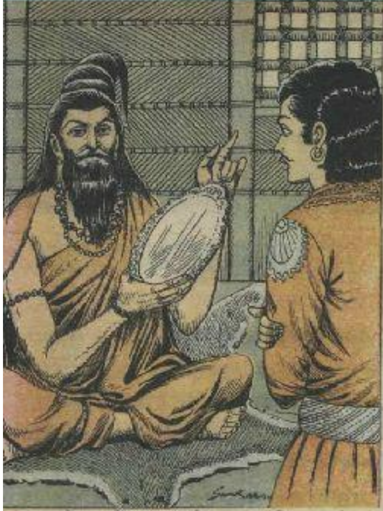

महिमाशाली आरसा

दृढनिश्चयी विक्रमादित्य पुन्हा झाडापाशी गेला. त्याने झाडावरून प्रेत खाली उतरवले आणि ते आपल्या खांद्यावर लादून तो स्मशानाची वाट चालू लागला. तेव्हां प्रेतातील वेताळ बोलू लागला - ''हे राजन्, कुठली महिमावान वस्तु प्राप्त करण्यासाठी या स्मशानात तू हे कठोर परिश्रम करीत आहेस, हे काही माझ्या लक्षात येत नाही. अपूर्व अद्‌भुत महिमाशाली वस्तु सुद्धा कधी कधी आपला महिमा गमावून बसतात. उदाहरणादाखल मी तुला एका राजकुमाराची गोष्ट सांगतो.'' वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

नैमिषारण्यात जयेन्द्र नावाचा एक मुनि रहात असे. तो सर्व शास्त्रात पारंगत होता. कित्येक तरुण शिष्य बनून त्याच्याजवळ रहात. सिंहपुरीचा राजा हिमदत्त अशाच शिष्यांपैकी एक होता. चार वर्षे जयेन्द्रच्या आश्रमात राहून त्याने अनेक विद्या शिकून घेतल्या.

वेताळ कथा

जेव्हा हिमदत्त घरी जायला निघाला तेव्हा मोठ्या प्रेमाने जयेन्द्र त्याला म्हणाला - "बेटा, तुझे शिक्षण आता संपले. भविष्य-काळात तू सिंहपुरीचा राजा होणार आहेस. तुला उपयोगी पडेल अशी एक वस्तु मी तुला देऊ इच्छितो."

ताल-पत्रांपासून बनवलेल्या एका पेटीतून जयेन्द्रने एक गोल आरसा काढला आणि हिमदत्तला दाखवीत तो म्हणाला - "हा एक महिमाशाली आरसा आहे. याच्या समोर जो माणूस येईल त्याच्या बद्दलची सर्व माहिती हा सांगतो. एक समर्थ राजा बनून चांगले नाव कमव. याचा तुला जेव्हा उपयोग होणार नाही, तेव्हा मला तो परत आणून दे."

हिमदत्तने गुरूचे आभार मानले व तो सिंहपुरी राज्यात परत आला.

एके दिवशी सिंहल देशातून वीरभूपति नावाचा एक मल्ल, धीरसिंह नावाचा एक तलवार-बहाद्दर व भूपाल वर्मा नावाचा एक कुशल धनुर्धारी असे तिघे जण सिंहपुरीत आले. राजाला तिघे जण भेटले आणि म्हणाले - "महाराज, आम्हा तिघात कोण अधिक श्रेष्ठ आहे हे आतापर्यंत कोणी ही सांगू शकले नाही. आपल्या आरशाच्या मदतीने आपण आमच्या प्रश्नाचे उत्तर द्याल अशा आशेने आम्ही आपल्याला भेटायला आलो आहोत.

तिघे ही महान् शक्तिशाली आहेत हे हिमदत्ताच्या लक्षात यायला वेळ लागला नाही. युद्ध-कौशल्याच्या बाबतीत तिघे एकाहून एक सरस होते. हिमदत्ताने तिघांना ही आरशासमोर उभे केले आणि आरशाला उद्देशून प्रश्न केला - "हे महिमाशाली दर्पणा, या तिघात सर्वश्रेष्ठ वीर कोण बरे ?"

आरशाने काहीच उत्तर दिले नाही. दोन-तीनदा विचारून ही आरशाकडून काही उत्तर मिळाले नाही. महिमाशाली आरसा ही आपली समस्या सोडवू शकत नाही हे जाणून तिघे वीर निराश होऊन परत निघाले.

या घटने नंतर थोड्याच दिवसांनी कोसल देशातून धूमकेतु आणि वज्रबाहु नावाचे दोन मल्ल सिंहपुरीला आले. त्यांच्या पुढे ही प्रश्न होता की दोघात श्रेष्ठ वीर कोण? कारण अनेक

वेळा दोघे जण एकमेकांशी लढले आणि कोणीच कोणाला जिंकले नाही. दोघे ही तुल्यबल ठरले.

आपल्या मागील अनुभवानुसार हिमदत्ताला मनातल्या मनात वाटलं की आपला आरसा काही या प्रश्नाचं उत्तर देऊं शकणार नाही. तरी पण त्याने दोघांना आरशापुढे उभे करीत विचारले "हे महिमाशाली दर्पणा, या दोन मल्लात कोण बरे श्रेष्ठ?"

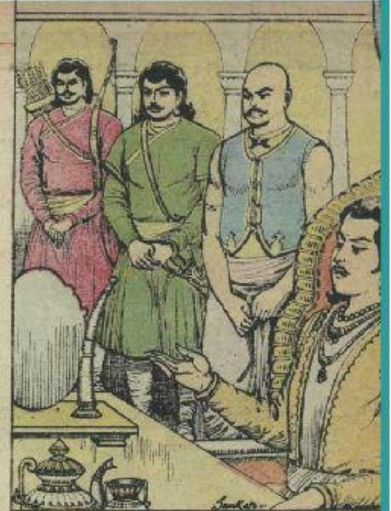
लगेच आरशाने उत्तर दिले - 'वज्रबाहु!' आरशाने आपला महिमा गमावलेला नाही याचा हिमदत्तला फार आनंद झाला. त्याने पुन्हा आरशाला प्रश्न विचारला - "धूमकेतू पेक्षा वज्रबाहु कसा बरे श्रेष्ठ?"

"एका मांत्रिकाने दिलेला ताईत आपल्या हातावर बांधल्यामुळे मल्लयुद्धात धूमकेतूचा पराभव होत नाही !" आरशाने प्रश्नाचे उत्तर दिले.

हे ऐकताच धूमकेतूचा चेहरा पांढरा पडला. वज्रबाहूने रागाने धूमकेतूच्या हातावरील ताईत ओढला नि फेकून दिला.

हिमदत्ताने ताबडतोब दोघांना लढण्यासाठी पाचारण केले. वज्रबाहूने आपल्या वज्रासारख्या कठोर प्रहारांनी हां हां म्हणता धूमकेतूला चित केले. त्याने आरशाने सांगितलेले सत्य सिद्ध करून दाखवले.

रत्नगिरि आणि वज्रगिरि ही सिंहपुरीची

दोन शेजारी मांडलीक राज्ये होती. रत्नगिरीची राजकुमारी विजयमाधवी आणि वज्रगिरीची राजकुमारी पूर्णबिंदु या दोघी अतुल सौंदर्यशालिनी कन्या आहेत असे हिमदत्तच्या कानांवर आले. सौंदर्याबाबत त्यांची बरोबरी करणाऱ्या स्त्रिया जगात शोधून सापडणार नाहीत. हिमदत्ताने दोघींची चित्रे मागवून घेतली. प्रत्येक जण आपापल्या परी अतिशय सुंदर होती. दोघींपैकी कोण अधिक सुंदर याचा निर्णय हिमदत्तला करता येईना. दोन्ही राज्यांच्या राजांना हिमदत्तने संदेश पाठविला की त्यांनी आपापल्या मुलींना घेऊन सिंहपुरीला यावे.

दुसऱ्याच दिवशी दोन्ही मांडलीक राजे

आपल्या मुलींना घेऊन सिंहपुरीला आले. हेमदत्ताने आपल्या राजभवनात त्यांच्या राहण्याची व्यवस्था केली. दुसऱ्या दिवशी त्यांना बोलावून हेमदत्त म्हणाला - ''माझे निमंत्रण स्वीकारून तुम्ही आलात, याबद्दल मी आपला आभारी आहे. मी आपल्याला कशासाठी बोलविले आहे हे आतापर्यंत तुमच्या लक्षात आलेच असेल. राजकुमारी विजयमाधवी व पूर्णबिंदु यांची चित्रे मी पाहिली. दोघींच्या पैकी कोण अधिक सुंदर आहे हे मला समजेना. आता त्या दोघी ही माझ्या समोर आहेत. तरी पण कोण सरस आहे याचा निर्णय मी करू शकत नाही. म्हणून ही कठिण समस्या सोडविण्याचे काम मी आपल्या महिमाशाली आरशाकडे सोपवीत आहे. दोन्ही राजकुमारी या आरशापुढे उभ्या राहतील आणि दोघींच्यात कोण अधिक सुंदर आहे हे हा आरसा सांगेल.''

पूर्णबिंदूने तत्काळ आपली संमति दिली नि ती आरशासमोर जाऊन उभी राहिली. पण विजयमाधवी हसून व्यंगपूर्वक स्वरात म्हणाली - ''युवक राजा आंधळा आहे हे आता माझ्या लक्षात आलं. अंध राजाशी विवाह करण्याची माझी मुळिच इच्छा नाही. सौंदर्याबाबत निर्णय घेण्यासाठी आरशापुढे उभी रहायला मी तयार नाही.''

मदनासारख्या सौंदर्यसंपन्न हिमदत्ताला विजयमाधवी आंधळा म्हणाली. आपल्या मुलीच्या या बोलण्यावर रागावून राजा आपल्याला काय शिक्षा करील याची विजयमाधवीच्या पित्याला खूपच भीति वाटली.

विजयमाधवींच्या बोलण्यावर प्रथम तर राजा चांगलाच रागावला. पण क्षण भरात आपला राग आवरून तो अशा रीतीने हसला, जणू काही सगळं त्याच्या लक्षात आलं. तो विजयमाधवीच्या वडिलांना म्हणाला - ''मला आपली मुलगी पसंत आहे. जर मी तिला पसंत असेन तर आपण ताबडतोब लग्नाच्या तयारीला सुरुवात करावी.''

दोन्ही राजकुमारींच्या आई-वडिलांना हिमदत्तच्या या आकस्मिक निर्णयाचे मोठे आश्चर्य वाटले. तसेच तेथे हजर असलेल्या दरबाऱ्यांना व राजसेवकांना ही या निर्णयाने आश्चर्यात टाकले. काही दिवसातच हिमदत्त व विजयमाधवी यांचा विवाह-समारंभ मोठ्या थाटामाटात पार पडला.

एक महिन्यानंतरची गोष्ट. राजभवनातील एक पहारेकरी भद्र याने राणीच्या अलंकार - मंजूषेवर ठेवलेला चन्द्रहार चोरला. बागेतील अशोक-वृक्षाच्या ढोलीत त्याने तो लपवून ठेवला. काही दिवसात चोरीबाबत सर्व जण विसरून जातील, नि मग आपण चंद्रहार घरी घेऊन जावा असा त्याचा विचार होता.

परंतु मल्लिका नावाच्या एका दासीने भद्रला चंद्रहार लपवताना पाहिले. भद्रने हार लपवून ठेवल्यावर तिने हळूच तो उचलला व आपल्या घरी नेला.

आपला चंद्रहार हरवल्याची वार्ता काही वेळानंतर राणी विजयमाधवीने राजाला सांगितली. हिमदत्तला वाटलं की अंत:पुरात काम करणाऱ्या कोणा तरी सेवक-सेविकेचे हे काम असले पाहिजे. त्याने सर्वांना बोलविले आणि आरशापुढे उभे करून प्रश्न विचारला - ''हे महिमाशाली दर्पणा, राणीच्या चंद्रहाराची कोणी बरे चोरी केली?''

चतुर मल्लिका भद्राच्या मागे उभी राहिली. जेव्हा आरशा समोर उभे राहण्याची भद्राची पाळी आली, तेव्हा त्याला दरदरून घाम फुटला. एवढ्यात आरशाने सांगितले - ''भद्र

चोर आहे !''

आरशाचा हा निर्णय ऐकून मल्लिकेने सुटकेचा श्वास सोडला. हात छातीवर ठेवून ती स्वत:शीच काही बडबडू लागली. विजयमाधवीने हा सर्व प्रकार पाहिला. तिने मल्लिकेला कैद करण्याची आज्ञा पहारेकऱ्यांना दिली.

''माधवी, हे तू काय केलंस? भद्र चोर आहे हे तर आरशाने आपल्याला सांगितलंच होतं. मग हिला कशासाठी कैद करवलंस?'' हिमदत्तने राणीला विचारले.

''मला वाटतंय यात मल्लिकेचा सुद्धा हात आहे!'' विजयमाधवीने उत्तर दिले.

हिमदत्तने दरडावून मल्लिकेला विचारले

तेव्हा बिचारी घाबरली आणि झालेला सर्व प्रकार राजाला सांगून टाकला. आपल्या घरी जाऊन ती हार घेऊन आली. हिमदत्तने चंद्रहार राणीच्या गळ्यात घातला नि तिच्या सूक्ष्म निरीक्षण-शक्तीची तोंड भरून तारीफ केली.

थोडा वेळ गप्प राहून नंतर राजाने विजयमाधवीला विचारले - "हा महिमाशाली आरसा चांगली कामे करतो, पण कधी कधी काही वाईट ही घडण्याची शक्यता नाकारता येणार नाही. याचा उपयोग मर्यादित आहे हे आता सिद्ध झालंय! आजच हा गुरुजींना परत करावा नाही?"

एवढी गोष्ट सांगून वेताळाने राजाला विचारले - "राजा, मुनि जयेन्द्रने दिलेला महिमाशाली आरसा कधी कधी उत्तर देऊं शकला नाही. यामुळे त्याच्या सामर्थ्याबाबत मनात शंका येते. तीन वीरात कोण सर्वश्रेष्ठ हे आरसा सांगू शकला नाही! पण वज्रबाहु नि धूमकेतु यांच्यात श्रेष्ठ कोण ते मात्र आरशाने सांगितले. असं का बरं झालं? एकदा आरसा असफल झाला नि दुसऱ्या वेळी सफल झाला. असं का घडलं?

आता राहिली राजकुमारींच्या सौंदर्य-परीक्षेची गोष्ट. विजय-माधवी आरशासमोर उभी रहायला का तयार नव्हती हे लक्षात येत नाही. पूर्णबिंदूच्या सौंदर्यापुढे ती टिकणार नाही असं कदाचित तिला वाटलं असेल. हिमदत्त तर मदनाचा पुतळा होता, त्याच्यात कुठेच व्यंग नव्हते, तो सूक्ष्मग्राही होता, तरी पण माधवीने त्याला 'अंध' म्हटले, हा तिचा अविवेक नाही का? आणि अशा युवतीशीं हिमदत्तने विवाह केला हा तर शुद्ध मूर्खपणा नाही का?

हिमदत्त म्हणाला की आरशामुळे चांगल्या बरोबर वाईट ही घडण्याची शक्यता आहे. या निर्णयाप्रत तो का आला याचे काही कारण दिसत नाही. म्हणून आरसा गुरूला परत देण्याचा निर्णय मूर्खपणाचा नाही का? माझ्या या शंकांचे समाधान केले नाहीस तर तुझ्या मस्तकाचे तुकडे-तुकडे होतील हे तू जाणतोसच !"

राजा विक्रमादित्य शंकांचे समाधान करीत म्हणाला - "मुनि जयेन्द्रने हिमदत्तला दिलेला आरसा महिमाशाली होता यात काही संशय नाही. परंतु हे ही खरे की त्याच्या महिम्याच्या काही मर्यादा आहेत. सिंहलहून आलेले तीन वीर वीरभूपति, वीरसिंह व भूपाल वर्मा हे तिघे तीन निरनिराळ्या विद्यात निपुण होते. तेव्हा त्यांच्या युद्ध-कौशल्याची तुलना करून कोणा एकास श्रेष्ठ ठरविणे कसे शक्य आहे? म्हणूनच आरशाला याबाबत निर्णय करता आला नाही. तो मौनच राहिला. आता राहिली वज्रबाहु व धूमकेतूची गोष्ट. हे दोघे एकाच विद्येत पारंगत होते. म्हणून त्यांच्यातील श्रेष्ठ वीर कोण हे आरसा सांगू शकला.

राजकुमारींची गोष्ट याहून वेगळी आहे. आरशा समोर उभी राहिले तर एकाद्या वेळी आपला पराजय होईल असे विजयमाधवीला भय वाटले, अशी तुझी समजूत असेल तर ती मात्र चुकीची आहे. दोन सौंदर्यशालिनी मधील कोण अधिक सुंदर याचा निर्णय जर आरसा घेणार असेल तर तो आपला अपमान आहे असे माधवीला वाटले. ती नाराज झाली आणि तिने हिमदत्ताला आंधळा म्हटले. पण तिच्या या म्हणण्यातील सत्य बुद्धिमान हिमदत्ताने समजून घेतले, आणि म्हणूनच त्याने विजयमाधवीशी विवाह केला.

महिमाशाली आरशाच्या मर्यादा मल्लिकाला माहीत होत्या. म्हणूनच चोरी करून ही ती वाचली. विजयमाधवीच्या सूक्ष्म अवलोकनामुळे नंतर ती पकडली गेली. म्हणून हिमदत्ताला वाटले की या आरशामुळे कधी कोणाचे नुकसान ही होण्याची शक्यता आहे. महिमाशाली आरशाचा उपयोग करण्यापेक्षा मनुष्याने आपल्या बुद्धीचा उपयोग करणे अधिक श्रेयस्कर आहे हे हिमदत्ताने जाणले. बुद्धीच्या साह्यानेच आपल्या समस्या सोडविणे बरे. मला वाटते हा निर्णय सर्वस्वी योग्यच आहे. हिमदत्त मूर्ख तर नाहीच, फार बुद्धि-कुशल शासक आहे."

अशा रीतीने राजाचा मौन-भंग झाल्यावर वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि पुन्हा झाडावर जाऊन बसला.

आधार : सुभद्रा यांची एक कथा

कामचोर

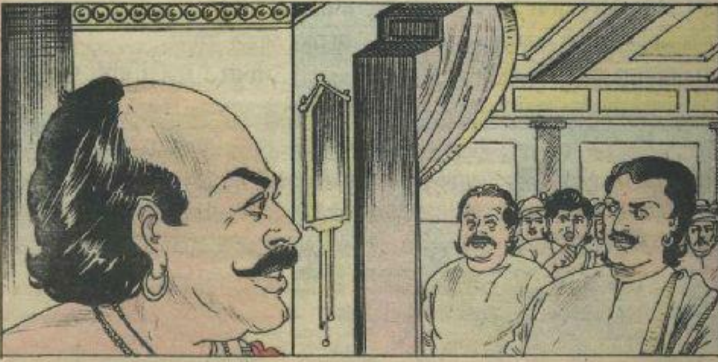
समुद्र-किनाऱ्यावरील एका गावात मणिगुप्त नावाचा एक व्यापारी रहात असे. व्यापाराचा हिशोब ठेवण्यासाठी त्याच्या पदरी अनेक नोकर होते. त्यांच्या पैकी काही कामचोर होते. बरेच नोकर गप्पा मारीत बसत. किरीट नावाचा एक नोकर मात्र मोठा प्रामाणिक होता. आपले काम तो मनापासून करी. इतकेच नव्हे तर दुसऱ्यांची कामे ही करी.

काही नोकर आपले काम नीट करीत नाहीत, चकाट्या पिटत बसतात, हे मणिगुप्तच्या लक्षात आले, तेव्हा त्याने त्यांना सावधानीचा इशारा दिला. तो म्हणाला - ''मी सर्व काही पहात आलो आहे. तुम्ही आपली वर्तणूक बदलली नाही, तर मी तुम्हाला 'कामचोर' अशी पदवी बहाल करीन.''

या सूचनेमुळे काही नोकरांनी आपल्यात सुधारणा केली. ते आपापली कामे प्रामाणिकपणे करू लागले. व्यापाऱ्याने सूचना दिल्यावर ही जे बदलले नाहीत, त्यांची कामे किरीट करू लागला.

काही दिवसांनी मणिगुप्तने सर्व नोकरांना बोलविले नि त्यांना म्हणाला - ''तुमच्या पैकी कोण खरा कामचोर आहे, ते माझ्या लक्षात आलंय. 'कामचोर' ही पदवी बहाल करण्यालायक आहे हा किरीट! काम न करता जो आळसात वेळ घालवतो त्याला मी कामचोर म्हणत नाही. दुसऱ्यांनी जी कामं करायची आहेत, त्यांची चोरी करून, ते आपले कर्तव्य आहे असे समजून जो स्वतः करतो तो ही कामचोरच! अशा कामचोरात हा किरीट आहे.''

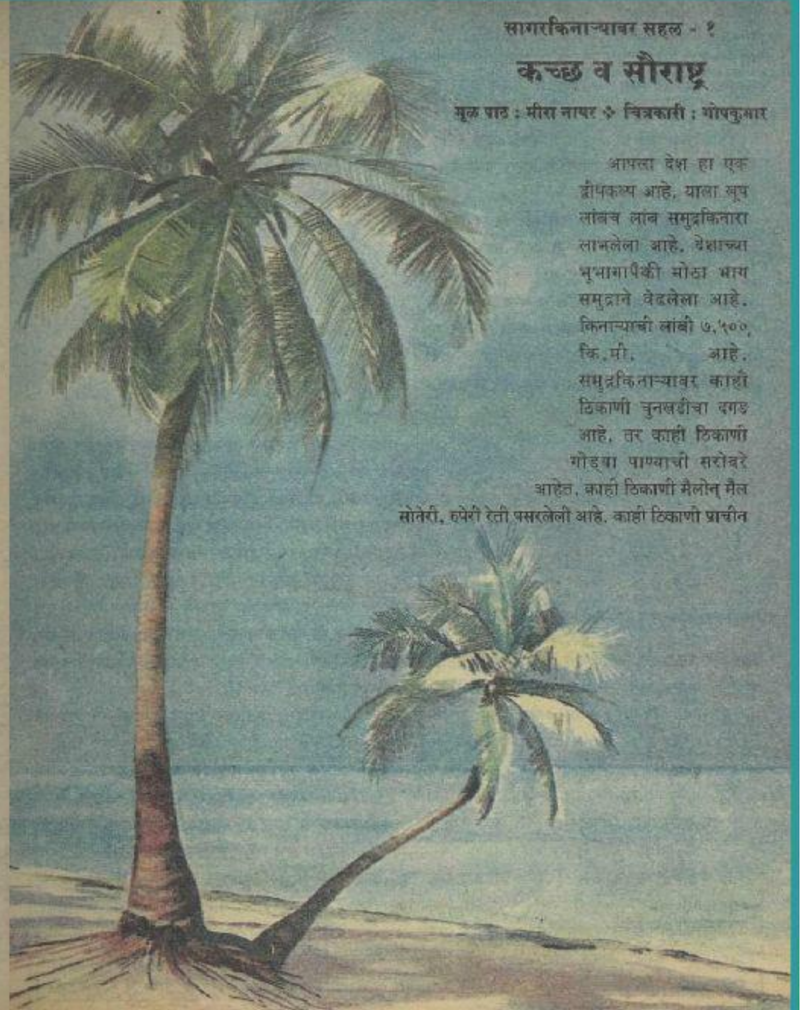
यानंतर किरीटने आपली काम करण्याची पद्धत बदलली. यामुळे दुसऱ्या नोकरांनी आळस झाडून टाकून आपापली कामे सावधपणे करायला सुरुवात केली. कारण किरीट आता त्यांची कामे करायला तयार नसे.

सागरकिनाऱ्यावर सहल - १

कच्छ व सौराष्ट्र

मूळ पाठ : मीरा नायर ❖ चित्रकारी : गोपकुमार

आपला देश हा एक द्वीपकल्प आहे. याला खूप लांबच लांब समुद्रकिनारा लाभलेला आहे. देशाच्या भूभागापैकी मोठा भाग समुद्राने वेढलेला आहे. किनाऱ्याची लांबी ७,५०० कि.मी. आहे. समुद्रकिनाऱ्यावर काही ठिकाणी चुनखडीचा दगड आहे, तर काही ठिकाणी गोड्या पाण्याची सरोवरे आहेत, काही ठिकाणी मैलोन् मैल सोनेरी, रुपेरी रेती पसरलेली आहे. काही ठिकाणी प्राचीन

मंदिरे अुभी आहेत, तर काही ठिकाणी आधुनिक बन्दरे. आपली सागरकिनाऱ्याची सहल गुजरात राज्यातील कच्छपासून गुरू होते.

कच्छच्या पूर्व व अुत्तरेकडे जवळजवळ सर्वत्र निर्जन-ओसाड वाळवंट पसरलेले असून ते कच्छचे रण म्हणून ओळखले जाते.

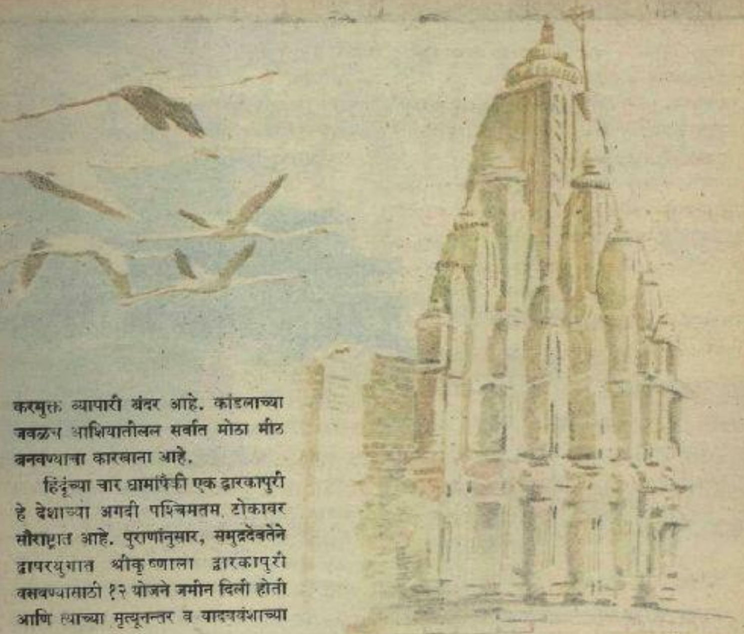
स्थलांतर करणारे पक्षी हिवाळा सुरू झाल्याबरोबर कळपाकळपाने येअू लागतात अन् हे क्षेत्र त्यांच्या कोलाहलाने भरून जाते. हजारो कि.मी. अंतर पार करून मध्य आशिया व अन्य देशातून हे पक्षी कडाक्याच्या थंडीपासून स्वतःचे रक्षण करण्यासाठी अुडत येथे येतात. संपूर्ण देशात कच्छचे रण ही अशी एकच जागा आहे की जेथे फ्लेमिंगो पक्षी आपली अंडी घालतात.

जंगली गाढव खेचर

या क्षेत्रातला विशेष प्राणी म्हणजे खेचर, इंग्रजीत याला 'वाइल्ड ॲस' असे म्हणतात. लाल-करड्या किंवा पिवळट-भुरक्या रंगाची ही खेचरे वाळवंटी प्रदेशातील कोरड्या हवेत सहजपणे राहू शकतात. निसर्गानेच अशी व्यवस्था केलेली आहे की, त्यांच्या शरीरातल्या ग्रंथीतले पाणी लवकर नाहीसे होत नाही अन् आपल्या शरीरात पाण्याचे भरपूर प्रमाण ही खेचरे राखून ठेवू शकतात. खेचरांना संरक्षण देण्यासाठी १९७३ मधे ४,८४० वर्ग कि.मी.च्या क्षेत्रावर 'ध्रांगध्रा राष्ट्रीय अुद्यान' निर्माण केले गेले आहे. सन १९६५ मधे मात्र अचानक या शांत-नीरव भागातली शांतता बंदुका व तोफांच्या आवाजाने भंग पावली. यावेळी येथे भारत व पाकिस्तान यांच्यात बरेच दिवसपर्यन्त युद्ध झाले.

कच्छच्या बंदरांमधे मुख्य आहेत - मांडवी, मुंद्रा, जखअू, लखपत, कोटेश्वर आणि कांडला. या प्राचीन बंदरांपैकी मांडवी हेच सर्वात मोठे व महत्त्वाचे बंदर मानले जाई. पूर्वीच्या काळात तेथे धान्य, खजूर, चामडी, लाकूड, वेलदोडा, दालचिनी, चिनी रेशीम इ. मालाने लादलेली जहाजे कोकण, मलबारच्या किनाऱ्यावरून आणि मस्कत, आफ्रिका देशातून येत असत. आणि तेथे माल अुतरवल्यावर कापूस, कापड, साखर, तेल, लोणी, तुरटी इ. लादून परत जात. माल लादलेल्या जहाजांचा ताफा येत असल्याची खबर मिळाली की मांडवीतील मोठमोठे व्यापारी ताबडतोब समुद्रकिनारी जमत आणि दीपगृहाजवळ बनवलेल्या अुंच स्तंभावर चढून जहाजांची वाट पहात रहात; अन् वेळ घालवण्यासाठी 'कोणाचं जहाज अगोदर किनाऱ्यावर पोचेल' याबद्दल आपसात पैजा लावत. हा स्तंभ आजही अस्तित्वात आहे. कच्छचे व्यापारी कधीकधी आपले ताफे बनवूनही समुद्रावर व्यापारासाठी निघत.

कच्छचे शासक महाराव खेंगारजी तृतीय यांच्या असे लक्षात आले की कांडलाची नैसर्गिक स्थिति एक बंदर बनवण्यासाठी अगदी आदर्श अशी आहे. त्यांनी तेथे एक अत्याधुनिक बंदर बनवण्याची सूचना सरकारला दिली. त्यांच्या अविरत प्रयत्नांनी १९५५ मधे तेथे एक आधुनिक बंदर बनवण्यात आले. कांडला आपल्या देशाचे पहिले करमुक्त व्यापारी बंदर आहे. कांडलाच्या जवळच आशियातील सर्वात मोठा मीठ बनवण्याचा कारखाना आहे.

द्वारकेतील मंदिर

हिंदूंच्या चार धामांपैकी एक द्वारकापुरी हे देशाच्या अगदी पश्चिमतम टोकावर सौराष्ट्रात आहे. पुराणानुसार, समुद्रदेवतेने द्वापरयुगात श्रीकृष्णाला द्वारकापुरी वसवण्यासाठी १२ योजने जमीन दिली होती आणि त्याच्या मृत्यूनन्तर व यादववंशाच्या विनाशानन्तर ती परत घेतली. येथील स्थानिक लोकांचा असा विश्वास आहे की, श्रीकृष्णाची ती जुनी द्वारका आजही समुद्राच्या अुदरात तशीच अस्तित्वात आहे. अन् आश्चर्याची गोष्ट अशी की अलिकडेच काही वर्षांपूर्वी समुद्रगर्भात शोध केल्यावर पुरातत्त्ववेत्त्यांना द्वारकेच्या किनाऱ्यापासून थोड्या अंतरावर एका शहराचे अवशेष सापडले आहेत.

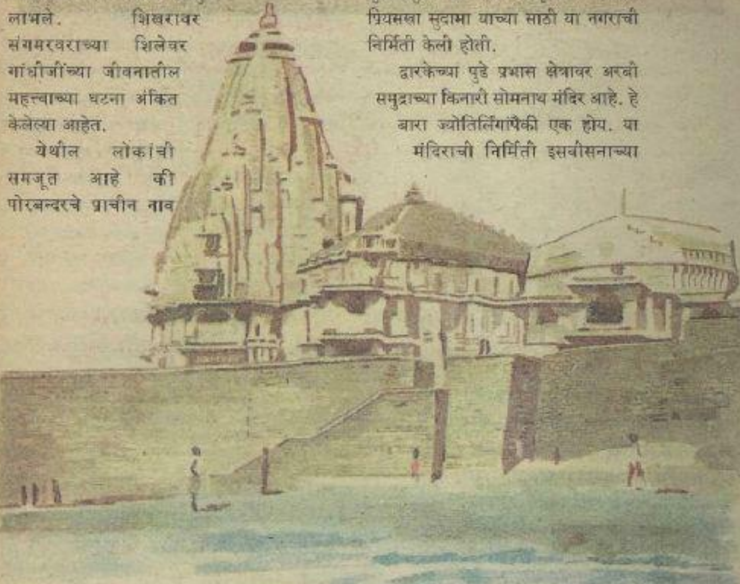

आपण द्वारकेहून किनाऱ्याकिनाऱ्याने चालत सोमनाथला जाअू म्हटले, तर वाटेत पोरबन्दर शहर लागेल. राष्ट्रपिता महात्मा गांधी यांचे हे जन्मस्थळ. त्यांच्या जन्मस्थानाला आज 'कीर्तिमन्दिर' असे संबोधले जाते. गांधीजींचा जन्म झालेली खोलीही या कीर्तिमन्दिरात पहायला मिळते. येथे एक कताई-कक्ष व एक प्रार्थना कक्षही आहे. कीर्तिमन्दिराचे शिखर ७९ फूट अुंच आहे.

गांधीजींना ७९ वर्षांचे आयुष्य लाभले. शिखरावर संगमरवराच्या शिलेवर गांधीजींच्या जीवनातील महत्त्वाच्या घटना अंकित केलेल्या आहेत.

येथील लोकांची समजूत आहे की पोरबन्दरचे प्राचीन नाव सुदामापुरी असे होते. श्रीकृष्णाने आपला प्रियसखा सुदामा याच्या साठी या नगराची निर्मिती केली होती.

द्वारकेच्या पुढे प्रभास क्षेत्रावर अरबी समुद्राच्या किनारी सोमनाथ मंदिर आहे. हे बारा ज्योतिर्लिंगांपैकी एक होय. या मंदिराची निर्मिती इसवीसनाच्या

सोमनाथ मंदिर

पहिल्या शतकात केली गेली होती.

दर्शनासाठी येणाऱ्या राजे-महाराजे व धनिक व्यापाऱ्यांनी दिलेली धनराशी व भेटवस्तु यांमुळे मंदिराचे ऐश्वर्य व समृद्धि दिवसेंदिवस खूपच वाढत राहिली. असे म्हणतात की मंदिराच्या गाभाऱ्यातील समयांवर बहुमूल्य रत्ने जडवलेली होती. तेथील विशाल घंटा व तिची साखळी ठोस सोन्याने बनवलेली होती.पण ही अपार संपत्तीच मन्दिराच्या विनाशाचे कारण बनली. १०२५ मधे गजनीच्या महंमदाने मंदिर फोडले व लूट केली. तिथे मिळालेला एकूण ऐवज गजनीला नेण्यासाठी त्याला शेकडो हत्ती, उंट व खेचरांचा ताफा जुळवावा लागला.

या आक्रमणानन्तर गुजराथ व माळव्याच्या राजांनी मंदिर पुन्हा उभारले. परन्तु पुढील सातशे वर्षांत हे मन्दिर एकूण सहा वेळा पुनःपुन्हा फोडले व लुटले गेले. आजचे मन्दिर त्याच प्राचीन मंदिराच्या जागी पुनश्च बनवले गेले आहे. भारताचे पहिले राष्ट्रपति डॉ. राजेन्द्र प्रसाद यांच्या हस्ते ११ मे १९५१ रोजी या नव्या मन्दिरात शिवलिंगाची प्राणप्रतिष्ठा करण्यात आली.

बाटलीतील भूत

नुकतेच अनुसूयेचे लग्न झाले होते. तिचा नवरा योगी तसा चांगला माणूस होता. पण तो आपल्या आजीला फार भीत असे. आजीवर त्याचं प्रेम ही होतं. त्याचे आई-वडील लहानपणीच वारले होते. आजीनेच त्याचे पालन-पोषण केले होते. आजी मंगला मोठी कजाग बाई होती. अनुसूयाकडून ती खूप कामे करून घेई. आणि वर तिला शिव्या देई. कधी कधी ती तिला मारहाण ही करी.

अनुसूयेला हे सर्व सहन होईना. तिने आत्महत्या करायचा निर्णय घेतला. रात्री गावाबाहेरच्या एका वडाच्या झाडाजवळ पोचली. त्यावेळी एक मांत्रिक तिथे भुतांचा शोध घेत होता. अनुसूयेशी बोलून त्याने तिची कहाणी जाणून घेतली.

अनुसूया मांत्रिकाला म्हणाली - ''माझी आता अधिक जगण्याची इच्छा नाही. मरून जाण्याचा एकादा सोपा मार्ग मला सांगाल?''

मांत्रिकाने हसत एक बाटली तिच्या हाती दिली आणि सांगितले - ''या बाटलीचे बूच उघडलेस की एक भूत बाहेर येईल. कसलं ही कष्टाचं काम असलं तरी ते करील आणि पुन्हा बाटलीत जाऊन बसेल. नंतर तू या भुताला सोडून दे. पण एक गोष्ट लक्षात ठेव. कुणाला दुःख होईल असं काहीं काम याच्याकडून कधी करून घेऊ नकोस.''

अनुसूयेने मांत्रिकाचे आभार मानले आणि बाटली घेऊन आपल्या घरी परत आली.

दुसऱ्या दिवशी भल्या पहाटे मंगला आरडा-ओरड करू लागली - ''अग ए चांडाळणी, उद्या सण आहे. अजून तू घर स्वच्छ केले नाहीस. भिंती सारवल्या

प्रकाश कलमाडी

नाहीस. आंगणात रांगोळी काढली नाहीस. या वर्षी आपलं खूप नुकसान होणार असं वाटतंय मला. ऊठ लवकर आणि सारी कामं उरकून टाक." अनुसूयाला सगळी कामं सोपवून ती झोपून गेली.

आजीने सांगितलेली कामं ऐकून बिचारी अनुसूया रडू लागली. तिला फार वाईट वाटलं. तिला वाटलं होतं सणाच्या दिवशी तिचे आई-वडील तिच्याकडे येतील, ती त्यांचा छान आदर-सत्कार करील, त्यांच्यासाठी काही गोड पक्वाने बनवील. पण आजीने सांगितलेली कामे केव्हा संपतील कोण जाणे !

अनुसूयाला बाटलीतील भुताची आठवण झाली. बाटलीचे बूच उघडताच भूत बाहेर आले. तिने त्याला आपले रडगाणे ऐकवले.

अनुसूयाचे सांत्वन करीत भुताने स्वतःच सर्व कामे करायला सुरुवात केली. थोड्याच वेळात अनेक मिष्टान्ने बनविली. मंगला झोपून उठली तेव्हा सगळं घर सजलेलं तिने पाहिलं. पक्वानांचा सुवास घरात दरवळत होता. तिने एकदा सर्व घर नीट स्वच्छ झालंय असं पाहून घेतलं. मग तिने स्वतः भोजन केले. स्वादिष्ट पक्वान्नांचा आस्वाद घेत ती विचार करू लागली की एकट्या अनुसूयेने इतक्या थोड्या वेळात ही सर्व कामे कशी केली असतील? नंतर ती गप्प बसली.

दुसऱ्या दिवशी अनुसूयेचे आई-वडील आले. मंगलाने प्रेमाने त्यांचा आदर-सत्कार केला आणि त्यांच्या समोर अनुसूयेची तोंडभर स्तुति केली. दोन दिवस मुलीकडे राहून ते आपल्या गावी परतले. आपली मुलगी सासरी आनंदात आहे याचा त्यांना संतोष वाटला.

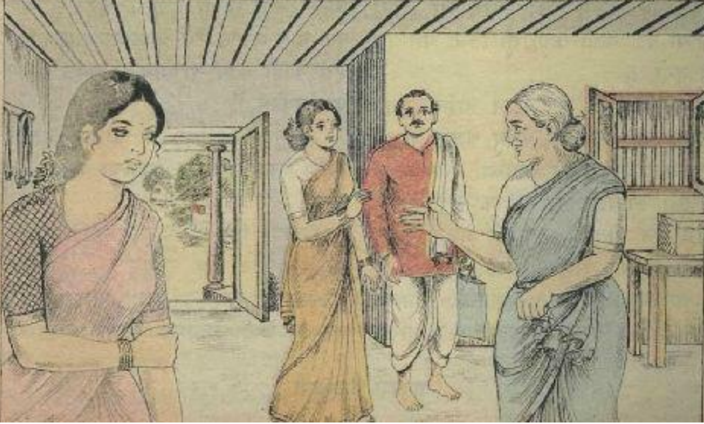
ते गेल्यावर मंगलाने पुन्हा सुनेला त्रास द्यायला सुरुवात केली. घरात धुण्याच्या कपड्यांचा ढीग पडला होता, दोन दिवस आई-वडील राहिल्यामुळे घरात सगळीकडे केर-कचरा झाला होता, घर स्वच्छ धुवायला पाहिजे होते. यासाठी विहिरीवर जाऊन मोठ-मोठ्या कळशा-हंड्यांतून पाणी आणायला पाहिजे होते. मंगलाने अनुसूयाला ही सर्व कामं करायला सांगितली आणि ती शेजारच्या घरी बसायला गेली.

बाटलीतील भुताच्या मदतीने सासू परत येईपर्यंत अनुसूयेने सगळी कामे झटपट पूर्ण करून टाकली.

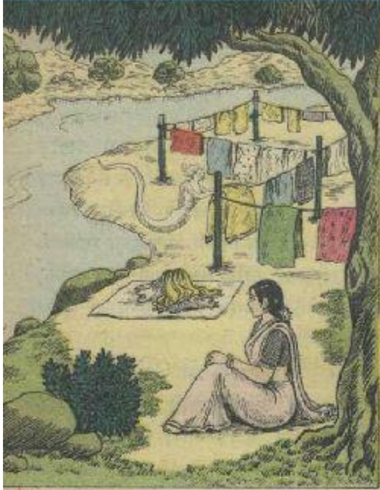
ते पाहून मंगलाला आश्चर्याचा धक्काच बसला. इतक्या थोड्या वेळात अनुसूयेने सर्व कामे कशी केली हे काही तिच्या लक्षात येईना. अमळ रागाने ती अनुसूयेला म्हणाली - "आपल्या विहिरीचे पाणी खारे आहे. सर्व कपडे कालव्याच्या पाण्यात धुवून आण."

अनुसूयेने होकार-दर्शक मान हलवली.

"नुसती मुंडी हलवली की काम होत नाही. सगळे कपडे तुला एकदम घेऊन जाता येणार नाहीत. अर्धे कपडे अगोदर धुवून आण, मग राहिलेले घेऊन जा. समजलं? धावत जा आणि पळत ये !"

मंगलाने आज्ञा फर्मावली.

अनुसूया शांतपणे म्हणाली - "लक्ष्मीची सून सरस्वती म्हणत होती, कालव्याच्या बाजूला छान गार हवा वाहते. कपडे तेथेच वाळवून आणू?"

तिच्या या प्रश्नावर मंगला रागाने लाल होत म्हणाली - "हो, तसंच कर. मी स्वतः पाहीन की कपडे नीट वाळले आहेत की नाही." आणि मंगला पुन्हा शेजारच्या घरी गप्पा मारायला गेली.

अनुसूया कालव्यावर गेली. भुताने खांब रोवले, दोरी बांधली आणि हा हा म्हणता सगळे कपडे स्वच्छ धुवून वाळवले.

थोड्या वेळाने मंगला स्वतः तेथे आली. दोरीवर कपडे वाळत असलेले पाहून तिने तोंडात बोट घातले. तरी पण तिने अनुसूयेची प्रंशंसा केली नाही. तिला वाटलं - अनुसूया इतकी कठिण कामं चुटकी सरशी करते, याचा अर्थ तिच्यापाशी एकादी मायावी शक्ति असावी. ती मनातल्या मनात म्हणाली - "हिच्या जवळ मायावी शक्ति असली, तर मला काय तिची भीति? कारण अनुसूया स्वतःच मला भिते. नम्रपणे माझ्या आज्ञांचे पालन करते. मालकीण माझ्या मुठीत आहे, मग नोकर मला काय त्रास देतील?"

तेव्हापासून मंगलाने अनेक कठिण कामे अनुसूयेकडे सोपवायला सुरुवात केली नि स्वतः आरामात राहू लागली.

अशा रीतीने अनुसूयेला मदत करण्यासाठी दोन महिन्यात भूत अठ्याण्णव वेळा बाटलीबाहेर आले. आता त्याच्या फक्त दोनच पाळ्या शिल्लक राहिल्या होत्या. मग ते जायला स्वतंत्र होणार होते. मग सगळी कामं आपल्याला स्वतःलाच करावी लागणार अशा विचाराने चिंतित होऊन अनुसूया खोलीच्या कोपऱ्यात बसून राहिली.

अनुसूयेला बसलेली पाहून मंगला गरजली - "काय झालं ग? आरामात बसून राहिली आहेस? आपल्या विहिरीचं पाणी खारं आहे. गोड्या पाण्यासाठी कालव्यापर्यंत जावं लागतं ! तू आता एक काम कर - विहिरीतीलं सगळं पाणी उपस, आणि विहीर कालव्याच्या गोड्या पाण्याने भरून टाक.

मंगला गेल्याबरोबर अनुसूयेने बाटलीतील भुताला बोलवलं आणि त्याला आपल्या वाट्याला आलेलं काम सांगितलं.

आतां चिडून भूत म्हणाले - "तुझ्यासाठी अतिशय खडतर कामे मी करीत राहिलो. तुला वाटत असेल मी चुटकी सरशी सगळी कामं करून टाकतो. पण तुला काय माहीत मला किती त्रास घ्यावा लागतो आहे."

तिची कींव करीत भूत म्हणाले - "ठीक आहे, आता या कामाबरोबर माझी नव्व्याण्णव कामे पूर्ण होतील. मग एकच काम करायचं शिल्लक राहील ! त्यानंतर तू काय करणार आहेस?"

अश्रू पुसत अनुसूया म्हणाली - "मग आत्महत्या करण्याशिवाय मला काय गत्यंतर आहे बरं?"

क्षण भर भूत विचारात पडले. आणि मग त्याने सुचविले - "एक काम कर. माझा नातू फार चांगला मुलगा आहे. त्याच्या बायकोला मी खूप त्रास दिला. म्हणून भूत बनून तुझी सेवा करतोय! ही मंगला मोठी कजाग आहे, म्हणून आपण दोघे मिळून एक युक्ति करू. तुला बोलावून ती जेव्हा काही काम सांगेल, तेव्हा तू मला बोलव. तू मला तिला मारून टाकायची आज्ञा दे. मी तसं करीन आणि तिच्या भुताला बाटलीत बंद करून निघून जाईन. मग त्या भुताकडून तू मन मानेल तशी कामे करून घे. चांगला सूड उगव तिचा !" असे सांगून भुताने स्वच्छ गोड्या पाण्याने विहीर भरली आणि ते बाटलीत जाऊन बसले.

अनुसूया काय करीत आहे हे पहायला मंगला येतच होती, तेव्हा भुताचा हा कट तिने ऐकला. गेले काही दिवस काय चालू आहे हे आता तिच्या लक्षात आले. तेव्हा पासून मंगलाने अनुसूयेला एक ही काम करायला सांगितलं नाही. भुताला शंभरावं काम करायची वेळच आली नाही. बिचारं बाटलीतच बंद पडून राहिलं !

पोपटाचे ज्योतिष

मांडव देशाच्या राजाने आपली मुलगी रत्नमाला हिच्या स्वयंवराच्या निमंत्रण-पत्रिका सर्व देशांच्या राजांकडे रवाना केल्या. त्रिशांबी मांडवचा शेजारी देश होता. त्या देशाचा राजकुमार संदीप याने रत्नमालेच्या सौंदर्याबाबत खूप ऐकले होते. तिच्याशी आपला विवाह व्हावा अशी त्याची इच्छा होती.

राजकुमारी रत्नमाला आपल्याला पसंत करील व स्वयंवरात आपल्याच गळ्यात वरमाला घालील असा संदीपला विश्वास होता. विश्वासपूर्वक काही दिवस अगोदरच तो मांडव राजधानीत आला. स्वयंवराच्या मुहूर्ताला अजून थोडा अवकाश होता. आताच राजदरबारात जाऊन अन्य राजकुमारांनी आपल्याला पहावे अशी संदीपची इच्छा नव्हती. म्हणून त्याने थोडी विश्रांति घेतली आणि राजधानीत एक फेरफटका मारावला निघाला. राजधानीतील काही प्रेक्षणीय ठिकाणे त्याला पहायची होती.

तो जेव्हा राजमार्गावर चालत होता, तेव्हा एका छोट्या मंदिरासमोर एक जाहिरात टांगलेली त्याने पाहिली. जाहिरात होती - "पोपटाचे ज्योतिष, फक्त एक मोहोर !"

संदीपला या ज्योतिषाबाबत जाणण्याची उत्कण्ठा निर्माण झाली. एक मोहोर देऊन त्याने मंदिरात प्रवेश केला. आत एक पिंजरा लटकत होता, नि आत होता एक पोपट. तो पोपट माणसाची वाणी बोले.

संदीपला पाहताच पोपट उद्गारला - "त्रिशांबि नगरीच्या राजकुमाराचे स्वागत ! सुस्वागतम् !! आमची राजकुमारी रत्नमाला हिच्या स्वयंवरासाठी आपण आलेले आहात. तेव्हा आपण आमचे बंधूच ना? आपले कल्याण होवो हीच शुभेच्छा !"

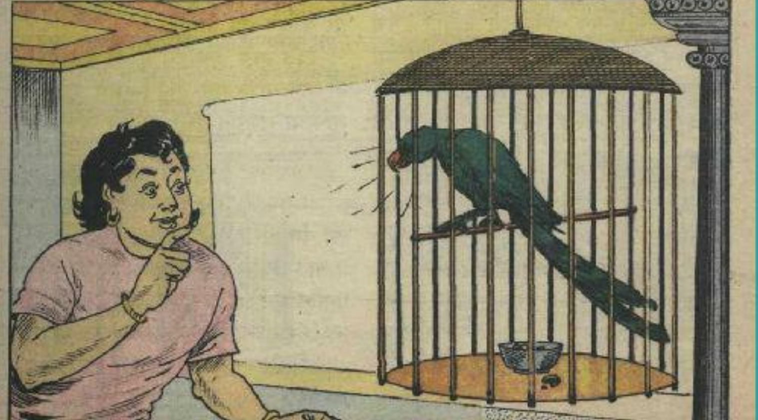
पोपटाचे हे बोलणे ऐकून संदीपला मोठे आश्चर्य वाटले. तो कोण आहे, कशासाठी राजधानीत आला आहे हे सर्व या पोपटाला कसे माहीत झाले हे काही त्याच्या लक्षात येईना. त्याबाबत विचार करीत असताना त्याचे लक्ष एकदम आपल्या कपड्यांकडे गेले. त्याला वाटलं आपल्या कपड्यांवरून पोपटाने हे सर्व जाणले. तो आपल्या निवास-स्थानी परत आला.

आता संदीपने आपली उंची राजोचित वस्त्रे काढून टाकली व एका सामान्य माणसाचा वेष धारण केला. पुन्हा एकदा येऊन त्याने मंदिरात प्रवेश केला. त्याला पाहताच पोपट म्हणाला - "त्रिशांबीच्या राजकुमाराचे पुन्हा एकदा स्वागत - सुस्वागतम् ! आमच्या राजकुमारीच्या स्वयंवरासाठी आलेले आपण आमचे बंधूच. आपलं कल्याण होवो !"

पोपटाचे हे बोलणे ऐकून संदीपला आणखी जास्त आश्चर्य वाटले. पहिल्या वेळी त्याच्या वस्त्रांवरून पोपटाने 'तो कोण?' हे ओळखले असेल, पण यावेळी तर त्याने अगदी सामान्य कपडे घातलेले होते. तरी पण पोपटाने त्याला बरोबर कसे ओळखले हे त्याला समजेना.

संदीप याबाबत बराच विचार करीत राहिला. तो लगबगीने बाहेर पडला. रस्त्यात त्याने आपले केस कापून घेतले आणि नंतर जवळच्या एका दुकानात शिरला.

या दुकानात रंगी-बेरंगी कपडे होते. साधु-संन्यासी वापरतात अशा भगव्या वस्त्रांचे त्याला खूप आकर्षण वाटले. पण साधु-संन्यासी पोपटाकडे ज्योतिष जाणण्यासाठी

अनिल ठाकरे

जाणार नाहीत. तेव्हा एकाद्या बहुरूप्याचे कपडे आपल्याला योग्य होतील का असा विचार तो करू लागला. त्याला वाटलं आपल्या सारख्या राजकुमाराने असले कपडे कसे घालावेत. कपड्यांबाबत निर्णय करण्यात संदीपचा बराच वेळ गेला. शेवटी त्याने पुरोहिताचे कपडे खरेदी केले.

यावेळी पुरोहिताची वस्त्रे धारण करताना संदीपला कसेसेच वाटले. तरी पण अनिच्छेने त्याने ते कपडे अंगावर चढविले, कपाळावर टिळा लावला. खांद्यावर उपरणे घेतले आणि तो त्या मंदिरात जाऊन पोचला.

त्याला पाहताच खदखदा हसत पोपट म्हणाला - "त्रिशांबि नगरीच्या राजकुमाराच्या पुनरागमनाबद्दल मी त्याला हार्दिक धन्यवाद देतो. आमची राजकुमारी रत्नमाला हिच्या स्वयंवरात भाग घेण्यासाठी किती त्रास सोसून आपण इथे आलात ! पण आताच स्वयंवराचा मुहूर्त टळला. आमच्या राजकुमारीने विशालनगरच्या राजकुमाराच्या गळ्यात वरमाला घातली. ती आता त्याच्याशी विवाह करणार आहे. आपण ज्या कामासाठी आलात ते तर विसरूनच गेलात. माझ्या बद्दलची आपली जिज्ञासा याला कारणभूत आहे. हातो आलेली संधि गमावणारे आपण सहावे राजकुमार आहात. इतर पांचांप्रमाणे आपल्याबद्दल ही मला फार सहानुभूति वाटते. याशिवाय माझं ज्योतिष ऐकण्यासाठी आपण तीन वेळा इथं आलात. शतशः धन्यवाद !" आणि पोपटाने आपले पंख फडफडवले.

पोपटाचे हे बोलणे ऐकून आता आपली चूक संदीपच्या लक्षात आली. राजकुमारीच्या स्वयंवरासाठी निघाला, स्वयंवरापूर्वीच राजधानीत पोचला, पण स्वयंवरात उपस्थित राहू शकला नाही ! इतकेच नव्हे, तर पोपटाचे ज्योतिष ऐकण्यासाठी निरनिराळे वेष धारण केले ! त्याला वाटलं - लोकांना हे सर्व समजलं तर ते खूप खूप हंसतील !

स्वतःलाच दोष देत दुःखी अंतःकरणाने तो आपल्या निवास-गृहात आला. मुकाट्याने आपल्या राज्यात परत जायला निघाला.

महाभारत

दक्षिण समुद्र तटवर्ती प्रदेशात सौभद्र नामक तीर्थ आहे. त्यात स्नान करण्यासाठी अर्जुन पाण्यात प्रवेश करणार, इतक्यात तेथील ब्राह्मणांनी त्याला अडवले अन् त्या तीर्थाबद्दल माहिती दिली.

"या सौभद्र-तीर्थाबरोबरच पालोमा, कारंडव, प्रसन्न व भारद्वाज नावाची तीर्थेही याच प्रदेशात आहेत. परन्तु गेल्या शंभर वर्षात यांपैकी कोणत्याही तीर्थात कोणी स्नान करत नाही. त्यात मगरी रहात असल्यामुळे स्नानासाठी अुतरणे धोक्याचे आहे."

पण केवळ मगरीला भिअून यात स्नान करण्याचे साहस न करणे, म्हणजे तो केवळ भित्रेपणा आहे, असे अर्जुनाला वाटले. म्हणून निःसंकोचपणे त्याने या तीर्थातही प्रवेश केला.

पाणी हलल्याचा आवाज ऐकल्याबरोबर त्या तीर्थातील विशाल मगर पुढे आली व तिने धडामकन् अर्जुनाचा पाय पकडला. पण अर्जुनाने तशाच अवस्थेत तिला खेचून पाण्याबाहेर आणले आणि किनाऱ्यावर खाली फेकले. त्याबरोबर मगरीचे एका सुंदर स्त्रीत परिवर्तन झाले ! अर्जुनाने विचारले, "हे सुंदरी, तू कोण आहेस? तू मगर कशी होतीस अन् आता पुन्हा स्त्री कशी झालीस?"

अुत्तरादाखल ती स्त्री म्हणाली, "महाराज, मी एक अप्सरा आहे. माझं नाव आहे वर्गा. सौरभेयी, समीची, पसा, लता या माझ्या चार मैत्रिणीही शापामुळे मगरी बनल्या. त्याही इथल्या जवळच्या चार तीर्थात रहात आहेत. आपण माझं जसं शापविमोचन

द्वारकेत अर्जुन

केलंत, तसंच त्या चौघींनाही शापमुक्त करा.''

''पण हा भयानक शाप तुम्हाला का लागला?'' अर्जुनाने विचारले. वर्गा आपली कहाणी सांगू लागली.

''आम्ही पाचही जणी दिक्पालांची नगरे पहायला निघालो. ती पहातपहात आम्ही भूलोकी अुतरलो. एका वनात एक ब्राह्मण तपस्येत लीन असलेला आम्हाला दिसला. तो एकाद्या अग्निहोत्रासारखा ज्वालायमान, तेजस्वी दिसत होता. त्याची तपस्या भंग करावी असं आमच्या मनात आलं अन् त्याला अुत्तेजित करण्यासाठी आम्ही मधुर गाणी गायिली, तऱ्हेतऱ्हेची नृत्यं प्रदर्शित केली. तरीही त्याच्यावर ढिम्मसुद्धा परिणाम होईना. त्यानं आम्हाला काडीचीही किम्मत दिली नाही. मग आम्हीही जास्तच चेकाळून गेलो अन् त्याचं लक्ष वेधण्यासाठी हरतऱ्हेचे प्रयत्न केले. शेवटी तो चिडला, अन् त्याने आम्हाला मगरी बनायचा शाप दिला. आम्ही ताबडतोब त्याच्या पायावर लोळण घेअून त्याला विनवलं की, 'स्त्रियांना अशी शिक्षा देणं बरं नव्हे. असल्या जिण्यापेक्षा आम्ही मरण पत्करायला तयार आहोत.' तेंव्हा तो म्हणाला की, 'तुम्हाला शंभर वर्षं तरी मगरींच्या रूपात रहावंच लागेल. त्यातून तुमची सुटका नाही. पण नंतर मात्र कोणी तरी तुम्हाला पाण्याबाहेर खेचून काढेल व नंतरच तुम्हाला निजस्वरूप लाभेल.' तेंव्हापासून आम्ही पाचजणी या पाच तीर्थांत रहात आहोत. आता लवकर चला अन् बाकीच्या माझ्या चार मैत्रिणींनाही मुक्त करा.'' तिच्या इच्छेनुसार अर्जुनाने त्या चारही तीर्थांत अुतरून तिच्या मैत्रिणींचे शापविमोचन केले.

अर्जुन यानन्तर तेथून मणिपुरला परत आला आणि चित्रांगदेबरोबर राहू लागला. काही काळानन्तर चित्रांगदेला झालेल्या पुत्राचे नाव ठेवले बभ्रुवाहन. वंशोद्धारक म्हणून चित्रांगदेने हा पुत्र आपल्या पित्याला अर्पण केला. यानन्तर तेथील जवळच्या प्रभासतीर्थात अर्जुनाने स्नान केले. त्या रात्री पाअूस टपटपत होता. त्यामुळे तो एका झाडाखाली झोपला.

तेथे गदुड नावाच्या एका यादवाशी अर्जुनाचा परिचय झाला. त्याने कृष्णाची बहीण सुभद्रा हिचे सौन्दर्यवर्णन अर्जुनासमोर केले. सुभद्रा तिलोत्तमेपेक्षाही लावण्यवती असल्याबद्दल अर्जुनाने अगोदरच ऐकले होते. आता तिला प्रत्यक्ष पाहून आपलीशी करायचा निश्चय अर्जुनाने केला. प्रभासतीर्थापासून द्वारका फार दूर नव्हती. तिथे गेल्यावर कृष्णाचेही दर्शन होईल.

यादवांच्या मनात संन्यासी, यती लोकांबद्दल फार आदरभाव असतो, हे जाणून अर्जुनाने यतिवेषांत द्वारकेला जायचे ठरवले. या अवधीत अर्जुन तीर्थयात्रा करत प्रभास तीर्थावर पोचल्याची बातमी द्वारकेत पोचली होती. कृष्ण त्याला भेटण्यासाठी स्वतःच प्रभासक्षेत्री पोचला. अर्जुनाचा अवतार पाहून

त्याने विचारले, ''अर्जुना, अरे हा कसला वेष धारण केला आहेस?''

अर्जुनाने आपल्या मनातली इच्छा कृष्णाजवळ व्यक्त केली. कृष्णाने त्याला आपली संमती दर्शवली. अर्जुनाला रैवतक पर्वतावर ठेवायचे ठरवून त्याला तो आपल्या बरोबर घेअून गेला. तेथे एक रात्र व एक दिवस या दोघांनी एकमेकांच्या सहवासात गप्पा मारण्यात, नृत्य-गायनाचा आनन्द अुपभोगत व जेवणाखाण्यात व्यतीत केला. दुसऱ्या दिवशी सकाळीच अर्जुनासाठी जरूर त्या सुखसोयींची व्यवस्था करून कृष्ण द्वारकेत परतला.

यानन्तर काही दिवसांनी रैवतक पर्वतावर

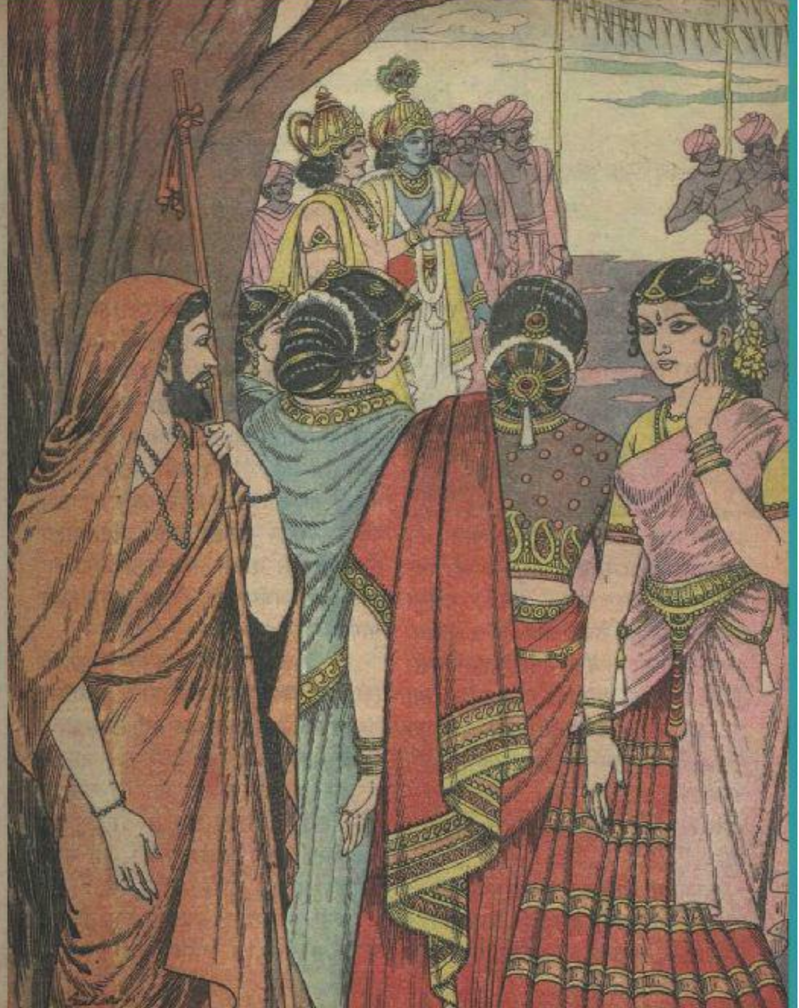
यादवांनी मोठा अुत्सव साजरा केला. तो अुत्सव पहाण्यासाठी द्वारकेहून वसुदेव, अुग्रसेन, अक्रूर इ. यादव पुरुष, देवळी, रेवती, रुक्मिणी, सत्यभामा, जांबवंती इत्यादी अंतःपुरातील स्त्रिया आणि सुभद्रा व इतर कन्याही आल्या. या साऱ्या मेळाव्यात फिरणाऱ्या सुभद्रेला पाहून अर्जुन फारच खूश झाला. अुत्सव संपल्याबरोबर सर्वजण द्वारकेला परत गेले.

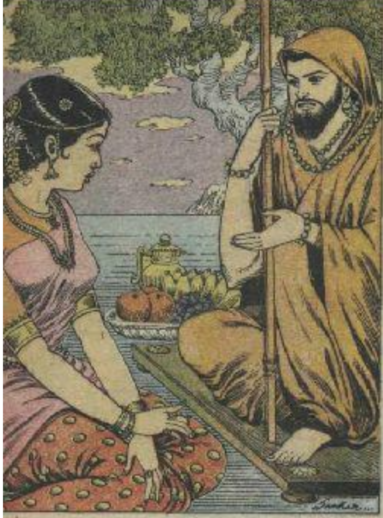
कृष्णाच्या अनुमतीने आता अर्जुनानेही रैवतक सोडला आणि द्वारकेतील एका अुद्यानवनात तो राहू लागला. तेथे विहार करण्यासाठी आलेल्या बलराम आदि यादवांनी यतिवेषातील अर्जुनाला पदस्पर्श करून नमस्कार केला. हा वेषांतरित अर्जुन आहे हे कोणालाही माहीत नव्हते. ते त्याला खराखुरा संन्यासीच समजत होते. त्यांनी नम्रतेने अर्जुनाला विचारले, "आपण कोणकोणत्या पुण्यक्षेत्रांना भेटी दिल्यात? कोणती तीर्थस्थाने पाहिलीत? इथे किती दिवस रहाणार आहात?" अर्जुन अुत्तरला, "चातुर्मास इथेच कंठायचा विचार आहे माझा. चातुर्मास म्हणजे श्रावण शुक्लपक्षापासून कार्तिक शुक्लपक्षापर्यंत, चार महिने पर्यन्त निष्ठेने पूजा-पाठ करायचा!"

बलराम त्याच्या बोलण्याने प्रभावित झाला. जवळच बसलेल्या कृष्णाला तो म्हणाला, "सुभद्रेच्या महाला जवळच्या लतागृहात या यतीच्या रहाण्याची सोय करू या आपण. तुझा काय विचार आहे कृष्णा?"

कृष्ण म्हणाला, "पण दादा! हा यति दिसावला सुन्दर आहे, अन् आपली सुभद्राही अतिसुन्दर आहे. काही निराळाच परिणाम झाला तर? मला तर भीतीच वाटतेय!"

"सर्वांकडे संशयी दृष्टीनं पहाणं योग्य नव्हे कृष्णा ! या यतीसाठी तेच अतिअुत्तम स्थान आहे." बलरामाने आग्रह धरला. आता कृष्णाने असे नाटक केले की, जणु काही आपण आपल्या अग्रजाचे म्हणणे खोडून काढू शकत नाही. मोठ्या नाटकीपणाने त्याने बलरामाच्या प्रस्तावाला मान्यता दिली. अर्जुनाला सुभद्रेच्या लतागृहात ठेवण्यात आले.

कृष्णाने मात्र सत्य गोष्ट हळूच रुक्मिणी अन् सत्यभामा यांच्या कानावर घालून ठेवली. नंतर तो सुभद्रेला म्हणाला, "सुभद्रे, यतीला तुझ्या लतागृहात ठेवले आहे. तू अन् तुझ्या सख्यांनी त्याची योग्य ती सेवा करायला हवी. त्याला ज्या ज्या गोष्टींची गरज पडेल, त्या त्या पुरवायला हव्यात. त्याच्या स्नान भोजनादींच्या बाबतीत नीट जागरूक रहा. आजपर्यंत यतींची सेवा करून अनेक यादवकन्यांनी त्यांच्याकडून वर मिळवले आहेत."

कृष्णाच्या आज्ञेनुसार सुभद्रा यतिसेवेत रत झाली. तिने त्याची कसलीही गैरसोय होऊ दिली नाही. सुभद्रेच्या सौन्दर्यावर अर्जुन मोहून गेला. त्याच्या तीर्थयात्रांची मुदत खरी तर केव्हाच संपून गेली होती. परन्तु आता इन्द्रप्रस्थाला परत जायची त्याला इच्छा होत नव्हती.

एकीकडे अर्जुनाची अशी स्थिती होती, तर दुसरीकडे सुभद्रेचीही अवस्था तशीच झाली होती. अर्जुनाबद्दल तिच्या मनात अतीव आदर अुत्पन्न झाला. यादव गदुडाचेच नव्हे, तर अर्जुनाच्या प्रशंसेसाठी काढलेले कृष्णाचे बोलही तिच्या कानात गुंजत होते. तिने वारंवार असेही ऐकले होते की, यादव जेंव्हा आपल्या मुलांना आशीर्वाद देतात, तेंव्हा असे म्हणतात की, "अर्जुनासारखा धनुर्धारी बन." या सर्व बोलण्यांमुळे अर्जुन तिच्या मनाला व्यापून राहिला होता. इन्द्रप्रस्थाहून कोणी आलेले कळले, की मुद्दाम भेटायला जाअून ती अर्जुनाबद्दल विचारी अन् त्याचे सांगणे श्रद्धेने ऐके.

एकदा अर्जुन एकटाच असताना सुभद्रेने त्याची परिचर्या संपल्यावर त्याला विचारले. "आपण कोणकोणते देश पाहिले आहेत? कधी इन्द्रप्रस्थाला गेला होता का? आमची मावशी कुन्तीदेवी खुशाल आहे नं? धर्मराज वगैरे सर्व? विशाल नेत्र व आजानुबाहु अर्जुनाला आपण ओळखता का? तो मोठा पराक्रमी व अुच्च कोटीचा वीर आहे."

अर्जुन अुत्तरला, "इन्द्रप्रस्थात कुन्तीदेवी, पांडव अन् द्रौपदी इ. सर्वजण खुशाल आहेत, सुखी आहेत. पण त्यांना माहीत नसताना अर्जुन मात्र आत्ता यतिवेषात व्दारकेला सुभद्रेसमोर बसलेला आहे! सुभद्रे, तुला मी आवडतो, त्यापेक्षा कित्येक पटींनी अधिक तूच मला आवडतेस. एकाद्या शुभमुहूर्तावर तुझ्याशी विवाह करून मी आपले जीवन सार्थकी लावीन."

सुभद्रा लज्जेने मस्तक झुकवून गप्प राहिली व थोड्याच वेळात तेथून पळून गेली.

त्या दोघांची परिस्थिती पाहून कृष्णाने रुक्मिणीची अर्जुनाच्या सेवेसाठी नियुक्ती केली. अर्जुनाला प्रत्यक्षात पाहिल्यानंतर तर सुभद्रा त्याच्यावरच्या प्रेमात वेडीच झाली. तिने आहार, निद्रा सोडून दिली.

आपल्या कन्येची स्थिती पाहून देवकीदेवी म्हणाली, "वेडे, का अशी झुरत चालली आहेस? तुझं म्हणणं घरच्या पुरुषांना सांगून तुझ्या इच्छापूर्तीचा प्रयत्न करीन मी."

देवकीने सुभद्रेबद्दल आपला पति वसुदेव याज्याजवळ बोलणे केले. त्याने ही गोष्ट अुग्रसेन, अक्रुर इ. यादवांना सांगितली. कृष्णाची अनुमती घेअून त्यांनी दहा दिवसांनंतरचा विवाहमुहूर्तही निश्चित केला. परन्तु हे सर्व बलरामा पासून लपवून ठेवण्यात आले. यासाठी त्यांनी दवंडी पिटवली की, अंतर्द्वीपात बारा दिवस पर्यन्त अुत्सव साजरा करण्यात येणार आहे.

हे अंतर्द्वीप खूप विशाल होते. या अुत्सवात भाग घेण्यासाठी लहान मुलांपासून मोठ्यांपर्यन्त सर्वजण गेले. अर्जुनाला वाटले होते की कृष्णही त्यासाठी जाईल. त्याने सुभद्रेच्या मागे लागून कृष्णाला तसे विचारायला लावले. ती कृष्णाला म्हणाली, "दादा, तूही अंतर्द्वीपाला गेलास, तर यतीची सेवा योग्य तऱ्हेने होणार नाही. तू इथेच रहा ना !"

कृष्ण म्हणाला, "यावेळी यतिसेवा तुला एकटीलाच करावी लागेल. त्यासाठी योग्य असे दुसरे कोणीही नाहीय." अन् तोही तिकडे निघून गेला. अन् अशा तऱ्हेने अर्जुन व सुभद्रेचा बेत सफल झाला.

क्रमशः

चान्दोबाच्या बातम्या

फक्त सेहेचाळीस वर्षे

आंतरराष्ट्रीय विशेषज्ञ अन्वर फाजल यांचे म्हणणे असे आहे की आपली ही पृथ्वीमाता फक्त सेहेचाळीस वर्षांचीच

आहे. ऐकायला काहीसे विचित्रच वाटतेय न? पण त्यांचे म्हणणे तसे बरोबरच आहे. कारण, सर्व अन्य वैज्ञानिकांच्या मतानुसार पृथ्वी ४६,०० मिलियन वर्षांपूर्वी निर्माण झाली. या आकड्यालाच अन्वर हुसेन ४६ वर्षे म्हणतात. त्यामुळे बाकीचे कालमापन सोपे पडते. बंगलोरला नुकत्याच झालेल्या एका सभेत बोलताना अन्वर फाजल म्हणाले की, ''पृथ्वीच्या बाल्यावस्था व तारुण्यावस्था यांच्याबद्दल आपल्याला काहीच माहिती नाहीय. खरे तर आपल्याला जे काही माहीत आहे, ते केवळ मागील चार वर्षांपुरतेच. राक्षसी पाली व तत्सम सरपटणारे प्राणी फक्त एक वर्षापूर्वी पर्यन्त अस्तित्वात होते. एका आठवड्यापूर्वीच बर्फात संपूर्ण बुडालेली पृथ्वी बर्फाबाहेर पडली. चार तासांपूर्वीपासून मानव जात पृथ्वीवर वावरत आहे. शेती केवळ एका तासापूर्वीच सुरू झालीय. औद्योगिक क्रान्ती एका मिनिटापूर्वी घडून आली, गेल्या साठ क्षणात प्राण्यांच्या पाचशे जाती नामशेष झाल्या!'' असे सांगून त्यांनी आपले भाषण समाप्त केले. आता ४६ वर्षे वयाचे रहस्य आले ना ध्यानात?

पुन्हा शाळेत

'माणसाचे शिक्षण त्याच्या जीवनाच्या अंतापर्यंत चालू असते.' असे म्हणतात. पण त्याचा अर्थ असा नव्हे की आपल्याला पुन्हा शाळेत जाऊन काही शिकायला हवे. पण द. अमेरिकेतील ब्राझील या प्रान्तातल्या काही प्रमुखांना खरोखरच पुन्हा शाळेत जावे लागले. 'कित्येक असे नेते आहेत की ज्यांचे राजनैतिक ज्ञानच अपुरे आहे. ते अनुभवहीन असल्यामुळे आपली कर्तव्ये नीट पार पाडू शकत नाहीत' - असे म्हणून विधानसभेचे सदस्य, मेयर, कौन्सिलर आदि एकूण १८० लोक राजनैतिक, सामाजिक व आर्थिक बाबतीतले ज्ञान प्राप्त करून घेण्यासाठी पुन्हा शाळेत दाखल झाले. आपल्या देशातील लोकसभा व राज्यसभेत प्रथम निवडून येणाऱ्या सभासदांनाही तेथील कार्य कसे चालते याबद्दलचे आपले ज्ञान अजमावून घेण्यासाठी एक कोर्स पुरा करावा लागतो.

विद्यार्थीच शिक्षक बनला

अमेरिकन वैमानिक दलाचा कॅप्टन स्कॉट ओ ग्रेडी हा १९९१ मधे तेथील शिक्षणालयाचा एक विद्यार्थी होता. दोन वर्षांपूर्वी तो शान्तिसुरक्षा दलाचा सदस्य बनून बोस्नियाला गेला. तो जे विमान चालवत होता, ते शत्रूने खाली पाडले. तो ज्या ठिकाणी पडला, त्या स्थानाची त्याला काहीच माहिती नव्हती. अनेक कष्ट करून, कसेतरी त्याने स्वतःला वाचवले. सहा दिवसांनंतरच मदत मिळून त्याला सुरक्षित ठिकाणी नेले गेले. त्याने आपले प्राण कसे वाचवले, कोणकोणत्या परिस्थितीतून त्याला जावे लागले, तसे करताना त्याने कोणत्या पद्धती अवलंबल्या वगैरे त्याचे प्रत्यक्ष अनुभव जाणून घेण्यासाठी शिक्षणविभागातील लोकांनी त्याच्याभोवती गर्दी केली. या गर्दीत त्याचे काही अध्यापकही हजर होते! अशा प्रकारे प्रत्यक्ष अनुभवाच्या जोरावर तो आपल्याच शिक्षकांचा शिक्षक बनला.

चान्दोबा पुरवणी - ८५

आपल्या देशाची वृक्षसंपदा

भुटकेश

भुटकेश हे भाग्यदेवतेचे आवडते फूल मानले जाते. सत्यस्वरूप महाविष्णूंचा आवडता पांढरा रंग यात स्पष्टपणे दिसून येतो. बंगालीत याला 'नागवली', तमिळमधे 'वेळ्ळैइलै', मल्याळीत 'पाराधोली', हिन्दीत 'पेदीना' व संस्कृतमधे 'श्रीवटी' असे म्हणतात. वनस्पतीशास्त्रात याला 'मुस्सैंडा फ्रौंडोसा' या नावाने ओळखले जाते. श्रीकृष्णाचे निवासस्थान असलेल्या वृंदावन, मथुरा व भरतपुर या विशाल भूप्रदेशात ही झाडे विपुल प्रमाणात आढळतात. याशिवाय नीलगिरी, पश्चिम घाटातील काही प्रदेश, दार्जिलिंगच्या आसपासचा मुलूख व प. बंगालमधेही ही झाडे आढळतात.

केवळ सहा मीटर इतक्या अुंचीपर्यंत वाढणाऱ्या या झाडाची पाने गर्द हिरव्या रंगाची असतात, अन् प्रत्येक डहाळीच्या शेवटाला एक अगदी स्वच्छ पांढऱ्या किंवा काहीशा मळकट पांढऱ्या रंगाचे मोठे पान असते.

पाने जोडी-जोडीने एकमेकांविरुद्ध अशी येतात. साधारण दहा बारा सेंटीमीटर लांबीची ही पाने काहीशी लांबट गोलाकार व शेवटाकडे निमुळती टोकदार असतात. पानाचा वरचा भाग गर्द हिरवा असून मागील भाग काहीसा फिका असतो. पानाची मधली शीर दोन्ही बाजूंना चांगली भरीव, टपटपीत दिसते.

या झाडाची फुले मधे केशरी व बाजूने करड्या रंगाची असून आकाराने फारशी मोठी नसतात. पुष्प कोषाला पाच फाटे फुटतात व त्यातलाच एक फाटा पानासारखा आकार धारण करतो. या पानाचे आकारमान जवळजवळ इतर पानांइतकेच असते. या पानाशिवायचे बाकीचे फाटे गळून पडतात. फुलांचा अुपयोग सर्वसाधारणपणे माळा बनवण्यासाठी केला जातो. या माळांचा अुपयोग दाराला तोरण म्हणून लावण्यासाठी करतात.

या झाडाचे फळ अंडाकार असून हिरवे असते. पिकल्यावर त्यांचा रंग काळा पडतो. झाडाच्या जवळ जवळ सर्वच भागांचा औषधांसाठी अुपयोग होतो.

आपल्या देशातील ऋषि-मुनि : ९

दुर्वास

त्रिपुरासुराच्या वधासाठी भगवान शंकराने एक बाण बनवला. त्यात प्राण फुंकून त्याने तो आपल्या लक्ष्यावर सोडला. ईप्सित कार्य पूर्ण करून तो बाण परत फिरला व आपल्या निर्मात्याकडे परत येऊन एकाद्या शिशुप्रमाणे शिवाच्या मांडीवर झोपल्यासारखा आडवा पडला. ते पाहून प्रसन्न झालेल्या शिवाने त्याला मानवी बाळाचे रूप प्रदान केले. हेच बाळ मोठे होऊन पुढे 'दुर्वास' नावाने प्रसिद्धीस आले.

मुळातच संहारासाठी निर्माण झाल्यामुळे पुढे श्रेष्ठ मुनी होऊनही दुर्वासांचा संहारक गुण तसाच राहिला. त्यांचा हा संहारगुण क्रोधरूपात बाहेर पडे. बारीकसारीक बाबतीतही त्यांना चटकन राग येई. परंतु सत्य गोष्ट ध्यानात आल्यावर ते शान्त ही होत.

आपल्या पौराणिक कथांशी दुर्वासांचा खूप संबंध आहे. यात सर्वात प्रसिद्ध आहे दुष्यंत शकुन्तलेची कथा. शकुन्तला कण्व मुनींच्या आश्रमात वाढली. तिने दुष्यंताशी गांधर्वविवाह केला. 'राजधानीला येशील, तेंव्हा मी तुला स्वीकारीनच' असे वचन देऊन दुष्यन्त निघून गेला. एके दिवशी दुर्वास मुनि कण्वांच्या आश्रमात आले. शकुन्तला त्या वेळी दुष्यंताच्या आठवणीत मग्न असल्यामुळे दुर्वासांचे आगमन तिच्या ध्यानात आले नाही. शकुन्तला जाणून बुजूनच अशी वागत आहे, असे वाटून दुर्वासांनी या अपमानामुळे रागावून तिला शाप दिला - "ज्याच्या आठवणीत स्वतःला हरवून मला बेपर्वाई दाखवलीस, तोच तुला विसरून जाईल." शकुन्तलेच्या सख्यांनी शाप परत घेण्याबद्दल त्यांना विनवल्यावर ते शान्त झाले अन् आपल्या शापाची तीव्रता त्यांनी कमी केली.

राजाला भेटायला शकुन्तला राजधानीत गेली, तेंव्हा प्रथम दुष्यन्ताने तिची ओळखही नाकारली. पण काही कालावधीनन्तर पश्चात्ताप होऊन त्याने शकुन्तलेचा स्वीकार केला. ही सारी घटना केवळ दुर्वासामुळेच घडली.

दुर्वासांची अशी वागणूक केवळ सामान्य माणसांबाबतच नव्हे, तर अवतारी पुरुषांबाबतही होई. श्रीकृष्ण द्वारकेचा शासक होता. दुर्वास एकदा त्याची परीक्षा घेण्यासाठी तेथे गेले. त्यांनी खीर मागून घेतली. रुक्मिणी व कृष्णाने स्वतः ती बनवून दिली. ती कृष्णाच्याच हाती देऊन दुर्वासांनी त्याला स्वतच्या सर्वांगाला फासून घ्यायची आज्ञा दिली. कृष्णाने मुकाट्याने ती पाळली. पण दुर्वास एवढ्याने तृप्त झाले नाहीत. ते स्वतः रथात बसले व घोड्यांच्या जागी स्वतःला जुंपून तो कृष्ण-रुक्मिणींनी ओढून न्यावा अशीही आज्ञा त्यांनी केली. दोघांनी विनयपूर्वक या आज्ञेचेही पालन केले. रथ ओढत ते एका जंगलात घेऊन गेले. त्यांच्या या वृत्तीने प्रसन्न होऊन मोठ्या प्रेमाने दुर्वासांनी कृष्णाला आलिंगनबद्ध केले. ते म्हणाले, "तपस्वी लोकांबद्दल तुला किती आदर आहे, हे पहाण्यासाठी मी तुझी परीक्षा घेतली. तुझी सहनशक्ती व विनय गुण असामान्य आहेत. खीर लेपलेल्या तुझ्या शरीराला कोणीही शस्त्राने आघात पोचवू शकणार नाही. ते अभेद्य आहे." त्याला वर देऊन दुर्वास निघून गेले.

कृष्णाने आपल्या तळपायांना खीर लावलेली नव्हती, त्यामुळेच अंतिम समयी एका किराताने मारलेला बाण तळपायात घुसून त्याचा मृत्यु ओढवला.

तुम्हाला माहीत आहे काय?

१. पहिला अन्तरिक्ष प्रवासी कोण होता?
२. 'मॅकमोहन रेषा' चा अर्थ काय?
३. देवमाशाचे आकारमान काय असते?
४. जगात सध्या सजीव असणारे ज्वालामुखी किती आहेत?
५. भारतीय अन्तरिक्ष परिशोध संस्था केंव्हा स्थापन झाली?
६. कांगारू किती लांबीची उडी मारू शकतो?
७. पेनिसिलिनचे संशोधक कोण? शोध केंव्हा लागला?
८. 'जन्तर-मन्तर' म्हणजे काय आहे? ते कोठे आहे?
९. स्वतःच्या आसाभोवती फिरायला सूर्याला किती वेळ लागतो?
१०. 'ब्राह्मो समाजा' चे संस्थापक कोण?
११. बॅडमिंटन हा खेळ प्रथम केंव्हा खेळला गेला?
१२. रवीन्द्रनाथ टागोर यांना नोबेल पारितोषिक केंव्हा देण्यात आले?
१३. २,५०० वर्षांपूर्वी गौतम बुद्धाने आपले पहिले प्रवचन एका मृगवनात दिले. ते सध्या कोठे आहे?
१४. आकाशवाणीने आपला व्यापार विषयक 'विविध भारती' कार्यक्रम केंव्हा सुरू केला?
१५. आपल्या देशात एक अशी संस्था आहे की जेथे जगात सर्वात अधिक संख्येने लोक नोकरी करतात. तिचे नाव काय ?
१६. राजधानी दिल्लीत महात्मा गांधींची समाधी आहे. कस्तुरबांची समाधी कोठे आहे?
१७. शेवटचा मोगल बादशहा कोण?
१८. आपल्या देशात पहिले डाकतिकिट केंव्हा काढण्यात आले?
१९. 'आशियाई क्रीडास्पर्धा' प्रथम कोठे भरवण्यात आल्या? त्या वेळचा विजयी देश कोणता?

उत्तरे

१. जॉन एच्. ग्लेन.
२. भारत व तिबेट मधील सीमारेषा.
३. मादी देवमासा आकाराने सर्वात मोठा असून तो जवळ जवळ ९० फूट लांब व १०० टन वजनाचा असतो.
४. जवळजवळ ८५०.
५. १९६९ मधे.
६. एका झेपेत ६ ते ९ मीटर.
७. ब्रिटनचे अलेक्झांडर फ्लेमिंग, १९२८ मधे.
८. अंबर महाराज जयसिंग निर्मित अंतरिक्ष परिशोधन संस्था, दिल्लीत, १९२४ मधे.
९. भूमध्य रेषेजवळ पंचवीस दिवस व ध्रुवप्रदेशांजवळ तेहतीस दिवस.
१०. राजा राममोहन राय.
११. १८७० मधे पश्चिम इंग्लंडच्या ग्लोसेस्टशायर मधील बॅडमिंटन गावात.
१२. 'गीतांजली' साठी १९१३ मधे.
१३. वाराणसीजवळील सारनाथ येथे.
१४. तीन ऑक्टोबर १९५७ रोजी.
१५. भारतीय रेल्वे संस्था, जवळजवळ वीस लाख नोकर.
१६. पुण्याच्या आगाखान पॅलेसच्या प्रांगणात. त्यांचा येथेच मृत्यु झाला.
१७. बहादुरशहा जफर.
१८. १८५८ मधे.
१९. दिल्लीत १९४१ मधे, विजयी देश जपान.

प्राचीन काळी चंदनपुर नावाच्या नगरीत एक महान् वीर रहात असे. त्याचे नाव उग्रसेन. तलवारबाजीत त्याची बरोबरी करणारा वीर पृथ्वी-तलावर नाही असे लोक म्हणत. अनेक वीर त्याच्याशी लढायला आले आणि हारले.

त्याच नगरीत महानंद नावाचा एक तरूण होता. लहानपणासून त्याची महत्त्वाकांक्षा होती की आपण तलवार चालवण्यात पारंगत व्हावे. म्हणून खड्ग-विद्येत निष्णात अशा अनेकांना त्याने गुरू केले, आणि या विद्येतील बारकावे शिकून घेतले. परंतु तो कोणत्याही वीराला हारवू शकला नाही.

अशा परिस्थितीत एक बैरागी एकदा त्याला म्हणाला - "मला जर भरपेट खाऊ घातलंस तर तुझी कोणती ही असाध्य इच्छा मी पूर्ण करीन !"

महानंदाने वैराग्याला विचारले - "तुम्हाला जे पोटभर खाऊ घालणार नाहीत, त्यांच्या इच्छा पूर्ण होणार नाहीत का?"

यावर बैरागी म्हणाला - "स्वादिष्ट फळं देणाऱ्या वृक्षाला पाणी लागतं, ते मनुष्यच देऊं शकतो. मनुष्य हा त्या वृक्षाचा आधार आहे. माणूस स्वतः फळांची निर्मिति करू शकत नाही. वृक्ष स्वतः आपल्या मुळांना पाणी देऊ शकत नाहीत. माणसात काही माणसं वृक्षासारखी असतात. मी त्यांच्यातीलच एक आहे !"

महानंदने वैराग्याला पोटभर खाऊ घातले आणि आपली इच्छा व्यक्त केली - "खड्ग-युद्धात माझ्याहून अधिक पराक्रमी कोणी असू नये."

वैराग्याने आपल्या थैलीतून एक बुटी काढली आणि म्हणाला - "ही घे. चांगली चावून चावून खा. हिच्या प्रभावाने तुझ्यात नवीन शक्तीचा संचार होईल. नंतर एकाद्या अतिमहान् वीराचा खड्ग-युद्धात पराभव कर. मग तू कोणत्या ही वीराचा सहज पराभव करू शकशील."

महानंद विचार करू लागला - "उग्रसेनची बरोबरी करणारा कोणी ही अन्य वीर नाही. मी त्याचा पराजय केला तर दुसरा कोणी ही वीर मला पराभूत करू शकणार नाही ! पण उग्रसेनचा पराभव करणे मला शक्य होईल का?"

त्याची शंका दूर करीत बैरागी म्हणाला - "जर तू एकदा उग्रसेनला हरवलेस, तर तो पुन्हा तुझ्याशी सामना करायला येणार नाही. त्याचा एकदा तू पराजय केलास, तर नंतर तू दुसऱ्या कोणत्याही वीराचा पराभव करू शकशील. तू उग्रसेनला आव्हान दिलंस आणि त्याने तुला हरवलं, तर मात्र या बुटीचा काही उपयोग होणार नाही."

महानंद म्हणाला - "मी उग्रसेनचा पराभव केला तरी अन्य वीरांना ही मी जिंकू शकेन असं मला नाही वाटत !"

हसून बैरागी म्हणाला - "औषध असो वा वर, दोन्हींची सफलता विश्वासावर अबलंबून आहे. जिथे अविश्वास असेल तिथे या दोन्ही गोष्टी उपयोगी पडत नाहीत. एकदा विजयी झालास की तुझ्यातील आत्मविश्वास वाढेल. तुझ्यात नवीन शक्तीचा संचार होईल. या आत्मविश्वासाच्या आधाराने ही बुटी प्रभावी होईल आणि मग तू अजिंक्य होशील."

महानंदाने बैराग्याने दिलेली बुटी चघळून

खाऊन टाकली. तसा त्याच्यात एक नवीन उत्साह संचारला. त्याने आपली तलवार म्यानात सरकवली आणि उग्रसेनच्या घराकडे निघाला. रस्त्यात त्याला एक म्हातारा भेटला. तो म्हणाला - "उग्रसेनला आव्हान द्यायला निघाला आहेस ? उग्रसेनला हरवणारा कोणी नाही हे तुला माहीत नाही असं दिसतंय !"

महानंद म्हणाला - "एकदा, फक्त एकदाच मी त्याचा पराभव केला, तर मला कोणी जिंकू शकणार नाही निश्चित !"

महानंदाच्या आत्मविश्वासाचं वृद्धाला मोठं आश्चर्य वाटलं. तो म्हणाला - "उग्रसेनचा पराभव करणं हे सोपं? उग्रसेनची कमजोरी फक्त मीच जाणतो. मला एक हजार मोहरा

पांडुरंग पानसे

द्यायला तयार असलास तर एक आठवड्यात मी तुला सारे प्रशिक्षण देईन. मग तुझा विजय होऊ शकेल."

शंका प्रदर्शित करीत महानंदने विचारले - "तू म्हणतोस तसे न झाले तर ...?"

वृद्धाने आश्वासन दिले - "उलट तुलाच मी हजार मोहरा देईन !"

आता महानंदच्या मनात विश्वास निर्माण झाला व तो वृद्धाचा शिष्य बनला.

म्हाताऱ्याच्या म्हणण्यात काही रहस्य आहे हे महानंदला समजले नाही. अंदरकी बात अशी होती. अलीकडे काही दिवस उग्रसेनला सतत मिळणाऱ्या विजयाचा कंटाळा आला होता. आता एकदा, केवळ एकदाच पराजयाचा आनंद अनुभवण्याची त्याची इच्छा होती. आणि हे त्याने ह्या म्हाताऱ्याला सांगितले होते आणि तो म्हणाला होता - "हा पराजरा एकाद्या महान् वीराने करावा. तूच असा योग्य वीर शोधून काढ !"

म्हातारा गेले काही दिवस याच प्रयत्नात होता. त्याला वाटलं - बैराग्याच्या बुटीचे सेवन केलेल्या या महानंदाशिवाय दुसरा कोणता योग्य वीर आपल्याला मिळणार?

एक आठवड्यानंतर महानंदने उग्रसेनला आव्हान दिले. अनेक लोकांच्या उपस्थितीत दोन वीरात तुंबळ युद्ध झाले. बुटीचा प्रभाव अथवा बुटीवरील त्याचा विश्वास कशाने का होईना, पण महानंदचा विजय झाला. त्या दिवशी खड्ग-युद्धात महानंदने जी कुशलता दाखवली, तिची उग्रसेनने ही तारीफ केली. उग्रसेनला आपला पराजय मान्य करावाच लागला.

उग्रसेनचा पराभव होईल असं कुणाला ही वाटलं नव्हतं. चंदनपुरच्या जनतेने तोंडात बोट घातलं. एका दिवसात महानंदाला सर्व लोक 'महावीर' म्हणू लागले. त्याला भेटायला आणि त्याच्याशी दोन गोष्टी बोलायला लोक उत्सुक दिसू लागले.

आपल्या वायद्यानुसार महानंदने वृद्धाला एक हजार मोहरा दिल्या. त्या दिवसापासून त्याचं नाव पडलं - "महावीर!"

बातमी ऐकून उग्रसेनने ज्यांचा पराभव केला होता ते सर्व वीर चंदनपूरला आले. या सर्वांनी पूर्वी महानंदाला हारवले होते. महानंद खड्ग-युद्धात किती कुशल आहे हे ते जाणून होते. कदाचित् उग्रसेनचे कौशल्य आणि शक्ति कमी झाली आहे म्हणून महानंदचा विजय झाला असं ते म्हणू लागले.

या सर्व महावीरांची इच्छा होती की एकदा का होईना उग्रसेनला हारवायचे ! आता त्यांना हे शक्य वाटत होते. त्या सर्वांनी खड्ग-युद्धासाठी उग्रसेनला आव्हान दिले. उग्रसेन शांतपणे म्हणाला - "एकदा झालेल्या पराजयामुळे माझा आत्मविश्वास ढळला आहे. मी युद्ध करण्याच्या मनस्थितीत नाही. तुमची इच्छा असेल तर महानंदाला आव्हान द्या."

त्या सर्वांनी महानंदाशी युद्ध केले आणि सर्वांचा दारूण पराभव झाला. सर्वांना समजलं की आता महानंद पहिल्या सारखा राहिला नाही. ते महानंदला म्हणाले - "हे परमवीर, या जगात कोणी खरा वीर असेल तर तो म्हणजे उग्रसेन असे आम्ही समजत होतो. पण तू तर त्याच्याहून श्रेष्ठ वीर सिद्ध झालास. आता तुझी बरोबरी करील असा कोणी वीर शिल्लक उरला नाही."

त्यांचं बोलणं ऐकून महानंदचा आनंद गगनात मावेना. आता त्याला असा संशय येऊ लागला - "उग्रसेनचा पराक्रम खरोखरीच

निस्तेज झाला आहे काय? विजयाच्या उत्साहात माझी वीरता वाढत चालली आहे आणि पराभूत झाल्यामुळे उग्रसेन निस्तेज होत चालला आहे. अगदी सामान्य वीरांशी लढायला ही तो कचरतो आहे."

महानंदाने असा ही विचार केला - "मी शक्तिहीन उग्रसेनचा पराभव केला असे ही कदाचित् लोकांना वाटत असेल. जर लोकांचा हा भ्रम नाहिसा करावयाचा असेल तर उग्रसेन व अन्य वीरात खड्ग-युद्ध झाले पाहिजे आणि त्यात उग्रसेनने सर्वांना हारवले पाहिजे. तेव्हाच मी खरोखर महावीर आहे यावर लोकांचा दृढ विश्वास बसेल."

ही योजना अंमलात आणण्यासाठी

महानंदने वृद्धाकडे मदतीची याचना केली.

यावर जोरात हसत वृद्ध म्हणाला - "उग्रसेन त्यांच्याशी लढायला तयार होणार नाही. तुझी इच्छा असेल तर तुझ्याशी लढेल."

महानंद गर्वाने म्हणाला - "मी तर त्याचा एकदा पराजय करून चुकलोय !"

"त्यावेळी त्याला पराजयाचा आनंद अनुभवायचा होता. जाणून-बुजून तो पराभूत झाला. आता पुन्हा लढाईत त्याला जिंकणे तुला शक्य होणार नाही !" म्हाताऱ्याने सत्य ओकले.

"माझा पराक्रम व उत्साह दिवसेंदिवस वाढत आहे. उग्रसेन पराजयाच्या दु:खाने विव्हल झालेला आहे. लढाई झाली तर निश्चितपणे माझाच जय होईल." महानंद अभिमानाने म्हणाला.

वृद्धाने आणखी स्पष्ट करून सांगितले - "तू जी बुटी खाल्लीस तिच्याहून अधिक शक्तिशाली बुटी उग्रसेनने सेवन केलेली आहे हे तुला माहीत नसावे. उग्रसेनला हारवणारा वीर जगात कोणी नाही."

हे ऐकून महानंदने आश्चर्याने विचारले - "त्याच बैराग्याने उग्रसेनला पण बुटी दिली का?"

वृद्ध शांतपणे म्हणाला - "नाही, ती तर तूच दिली होतीस. समर्थ नि शक्तिशाली वीराचा जेव्हा पराभव होऊ लागतो तेव्हा तो घायाळ वाघाप्रममाणे आपली सर्व शक्ति एकवटून शत्रूवर तुटून पडतो. उग्रसेनने खाल्लेली बुटी म्हणजे तुझ्याकडून झालेला त्याचा पराजय !"

परंतु विजयोन्मादात मस्त झालेल्या महानंदने पुन्हा एकदा खड्ग-युद्धासाठी उग्रसेनला ललकारले. यावेळी महानंदचा दणदणीत पराभव झाला.

खरं सांगायचं म्हणजे महानंद उग्रसेनच्या बरोबरीचा नव्हता. झालेल्या पराजयामुळे त्याचा सर्व उत्साह मावळला. त्याने पुन्हा कधी उग्रसेनला युद्धाचे आव्हान दिले नाही.

आपली शक्ति मर्यादित आहे हे आता महानंदच्या लक्षात आले.

न्यायनिर्णय

खूप जुनी गोष्ट. सुकेतन काश्मीरचा राजा होता. श्रीनगर ही राज्याची राजधानी होती. राजधानीपासून दूर एका नगरात एक न्यायाधीश रहात असे. न्याय देण्याच्या बाबतीत, निर्णय करण्याच्या बाबतीत तो खूपच हुशार निघाला. थोड्याच अवधीत काश्मीरच्या कानाकोपऱ्यात त्याची प्रसिद्धी पोचली.

हा न्यायाधीश न्यायदानाबाबत किती पटु आहे हे समक्षच पहावे, असा विचार त्याच्या मनात आला.

राजाने ताबडतोब सामान्य व्यक्तीसारखा पोशाख धारण केला व घोड्यावर बसून न्यायाधीशाच्या नगराकडे निघाला. तेथे पोचता-पोचता दोन दिवस लागले. वेस ओलांडून नगरात प्रवेश करताना समोरून एक लंगडा भिकारी 'धर्मप्रभु' असे म्हणत अपेक्षेने राजाजवळ आला.

राजाने त्याच्या हातावर काही नाणी ठेवली व तो पुढे निघाला. पण भिकाऱ्याने त्याचा पिच्छा सोडला नाही. तो पुन्हा एकदा 'धर्मप्रभु' म्हणत राजाकडे पाहू लागला.

"भीक दिली ना, मग आता काय?" राजाने विचारले.

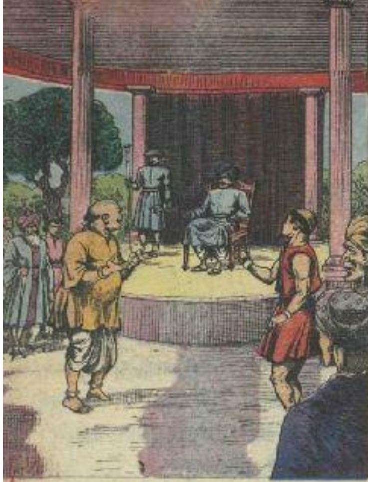
"साहेब, बाजार भरला आहे आज. लंगडा आहे मी. इतक्या दूर चालू नाही शकणार मी. आपल्या मागे घोड्यावर घ्या ना मला." भिकारी म्हणाला.

"ठीक आहे, चढ." राजा हसत म्हणाला. भिकाऱ्याला चढायला मदत करून राजा त्याला बाजारापर्यन्त घेऊन गेला.

आता राजा त्याला म्हणाला, "हा बघ बाजार. उतर आता."

राजाला वाटले की, हा लंगडा असल्याने त्याला उतरायला मदत हवी असेल. घोड्यावरून आपला हात पुढे करत तो

चान्दोबात पंचवीस वर्षांपूर्वी प्रकाशित झालेली गोष्ट

भिकाऱ्याला म्हणाला, ''हं, धर माझा हात अन् अुतर खाली.''

''आं? मला आपल्या घोड्यावरून अुतरायला सांगणारा कोण रे तू?'' भिकाऱ्याने एकदम पवित्रा बदलत म्हटले.

''अरे ! घोडा तर माझा आहे; परवानगी देणारा तू कोण? अुतर आधी घोड्यावरून.'' राजा रागावून म्हणाला.

पण भिकारी दृढ स्वरात म्हणू लागला की घोडा आपलाच आहे. तेंव्हा खाली अुतरण्याचा प्रश्नच नाही येत.

''अरे वा ! याला म्हणतात 'चोराच्या अुलट्या बोंबा.' दिवसाढवळ्या इतका अन्याय होताना कुठेच पाहिला नाही मी ! माहीत आहे तुला, या शहरात एक सुप्रसिद्ध न्यायाधीश आहे?'' राजाने विचारले.

''अरे किती मोठा न्यायाधीश असला तरी, 'घोडा लंगड्याचाच असल्याचा निर्णय देईल तो ! तुझ्यासारख्या माणसाचा घोडा आहे' असं तो म्हणेल?'' भिकाऱ्याने प्रत्युत्तर केले.

''मग चल तर न्यायालयात, पाहू काय निर्णय होतो ते.'' राजा म्हणाला.

''होऽ चल की ! मला कोणाचं भय नाही.'' भिकारी चांगला निर्ढावलेलाच दिसला.

हा न्यायाधीश आता कसा न्याय करतो हे पहाण्याची राजाला चांगलीच संधी मिळाली. ते दोघे ही न्यायालयात गेले. त्यावेळी तेथे कुठल्याशा खटल्याची चर्चा चालू होती.

खटला होता एक तलाठी व एक शेतकरी यांच्यातला. एका स्त्रीवरून दोघात वाद चालू होता. ती स्त्री तर मुकी होती अन् दोघे ही म्हणत होते की, ''जे बोलेन, ते खरे बोलेन; खऱ्याशिवाय अन्य काहीही बोलणार नाही!''

''आता एक काम करा. आज आपल्या या बायकोला इथेच सोडून जा आपल्या घरी. अुद्या मी निवाडा करीन.'' न्यायाधीश म्हणाला.

यानन्तर एक कसाई आणि एक तेलवाला तिथे आले. कसायाच्या हातात खूपशी नाणी होती, अन् तेलवाल्याचे हात तेलाने लडबडलेले होते.

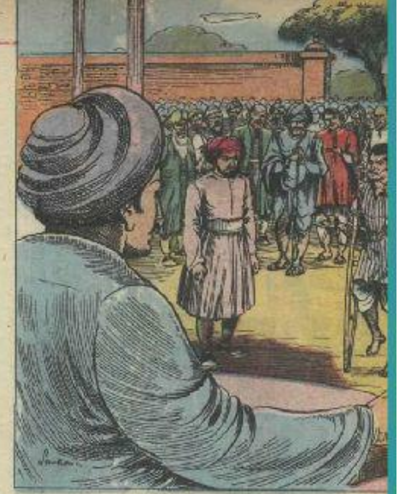
''साहेब, हा कसाई माझ्याकडे आला आणि म्हणाला, कि एका मोहोरेची चिल्लर देत असशील तर मला थोडं तेल खरीदायचं आहे. माझ्याजवळ जितकी नाणी होती, तितकी सगळी काढून मी मोजत होतो. बस ! यानं इतक्यात झडप घालून ते सगळे पैसे घेतले अन् आता म्हणतोय की, सगळे माझेच आहेत. आपणच द्या निर्णय आता !'' तेलवाल्याने कैफियत मांडली.

''पण साहेब, ही गोष्ट खरीच, की मी याच्याकडे तेल खरीदायला गेलो. आपल्या खिशात किती पैसे आहेत, ते मोजावे म्हणून बाहेर काढून मोजायला लागतोय, तोच माझा हात पकडून हा म्हणायला लागला की, पैसे आपलेच आहेत. आपणच न्याय द्या आता !'' कसायाने आपली बाजू सांगितली.

''हे सगळे पैसे ठेवा इथे. अुद्या या, म्हणजे सांगेन काय काय ते.'' न्यायाधीश म्हणाला.

आता या दोन तंट्यांनंतर राजाच्या घोड्या बद्दलचा खटला अुभा राहिला.

''महाशय, मी श्रीनगरचा रहाणारा. बाजारात काही खरेदीसाठी घोड्यावरून येत होतो. वेशीवर हा लंगडा भिकारी भीक मागू लागला. मी त्याला पैसे दिले. पुन्हा यान विनंती केली की, मी त्याला आपल्या घोड्यावरून बाजारपर्यन्त न्यावं. मी त्याची तीही इच्छा पुरी केली. पण बाजाराशी पोचल्यावर हा घोड्या वरून अुतरायलाच तयार होईना. अन् अुलट म्हणतोय की, घोडा त्याचाच स्वत:चा आहे.''

राजाने तक्रार केली.

''साहेब, तुम्ही पहाताच आहात की मी लंगडा आहे. त्यामुळे कुठे जायचं झालं की आपल्या घोड्यावरूनच जातो. आज बाजाराकडे निघालो होतो, तेंव्हा हा माणूस वेशीजवळ भेटला. माझ्याकडे गयावया करत म्हणू लागला की, चालता चालता आपले पाय अगदी झिजायला झालेत. मला आपल्या घोड्यावरून बाजारपर्यन्त घेअून चल. मी दया करून त्याला बाजारपर्यन्त आणला. अन् आता माझ्याच गळ्यात पडलाय. म्हणतो की 'घोडा माझाच आहे.' आपणच न्याय करा न्यायाधीश महाराज !'' भिकारी बोलला.

''घोडा माझ्याजवळ सोडा अन् अुद्या या.''

न्यायाधीश त्यांनाही म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी सगळे फिर्यादी अन् प्रेक्षक ही न्यायालयात जमले.

न्यायाधीशाने तलाठ्याला बोलावून म्हटले, "बाबा, ही स्त्री तुमचीच बायको आहे. घ्या ताब्यात तिला. या शेतकऱ्याची फिर्याद खोटी आहे. त्याला मी पन्नास चाबकांची शिक्षा देत आहे."

यानंतर दुसरा फिर्यादी कसायाला बोलावून तो म्हणाला, "हे पैसे तुझेच आहेत. या तेल्याने खोटी तक्रार मांडलीय. यालाही पन्नास फटक्यांची शिक्षा सुनवत आहे मी."

नंतर राजा आणि लंगडा यांना बोलावून न्यायाधीशाने विचारले, "ज्या घोड्याच्या मालकीबद्दल दोघेजण दावा करत आहात, त्याला मी इतर वीस घोड्यांबरोबर बांधून ठेवलाय. त्या विसातून आपला कोणता हे ओळखू शकाल?"

राजा म्हणाला, "अगदी सहज ओळखीन." भिकारीही तसेच म्हणाला.

न्यायाधीशाने प्रथम राजाला बरोबर नेऊन घोडा ओळखायला सांगितले.

सगळ्या घोड्यातून आपला घोडा राजाने अगदी सहजपणे ओळखला. नंतर न्यायाधीश म्हणाला, "आता परत जाऊन त्या लंगड्याला द्या पाठवून."

राजाने तसे केल्यानन्तर लंगड्यानेही घोडा बरोबर ओळखला. नंतर न्यायाधीश आत येऊन राजाला म्हणाला, "हा घोडा तुमचाच आहे. जा घेऊन. खोटी फिर्याद केल्याच्या आरोपावरून भिकाऱ्यालाही पन्नास फटक्यांची शिक्षा मिळेल.

यानंतर न्यायालयाचे कामकाज संपवून सर्वजण निघून गेले. पण राजा मात्र मुद्दाम तेथेच रेंगाळला. त्याला पाहून न्यायाधीशाने विचारले, "आता का बरं इथेच उभे आहात? निर्णय पटला नाही का?"

"न्याय मला अगदी बरोबरच वाटला. त्याबद्दलच बोलायचं आहे मला. माझा न्याय आपण बरोबरच केला. इतर खटल्यांबद्दल मी काही सांगू शकत नाहीय. त्यांचाही न्याय आपण बरोबरच केला असाल कदाचित. पण मी कल्पनाच करू शकत नाहीय की आपण निर्णय इतक्या सहजपणे, अगदी बरोबर कसे दिलेत?"

"त्यात अवघड काहीच नव्हतं. त्या बाईचीच गोष्ट घ्या. काल मी तिला आपल्या घरी घेऊन गेलो. पोचल्यावर मी तिला म्हणालो की, माझ्या पेनातली शाई संपलीय. ते नीट धुवून नवी शाई भर. तिनंही ते काम इतकं सहजपणे केलं, जशी काही तिला नेहमीची सवयच आहे. सामान्य शेतकऱ्याची बायको हे काम इतक्या सुलभपणे नाही करणार. तेंव्हा मी ओळखलं की, ती तलाठ्याचीच बायको आहे."

"हो, बरोबरच ओळखलंत आपण. पण पैसे कसायाचेच, हे कसं ओळखलंत?" राजाने विचारले.

"ते तर फारच सोपं ! तुम्ही तेल्याचे लडबडलेले हात पाहिलेच असतील. पैसे त्याचे असते, तर तेल नाण्यांनाही लागलं असतंच. मी ती नाणी पाण्यात टाकून पाहिली. थेंबभर ही तेल पाण्यावर तरंगलं नाही." न्यायाधीश बोलला.

"मग घोडा माझाच हे कसं सांगितलंत? लंगड्यानं घोडा ओळखला नाही?" राजाने विचारले.

"हो ओळखला की ! तुम्ही दोघंही घोडा बरोबर ओळखणार हे तर माहीतच होतं मला !" न्यायाधीश म्हणाला.

आश्चर्याने राजाने विचारले, "तर मग तो माझाच, हे कसं सांगितलंत?"

"तुमच्यापैकी घोड्याला बरोबर कोण ओळखतं हे पहायचं नव्हतंच मला ! पण घोडा तुमच्यापैकी कोणाला ओळखतो ते पहायचं होतं. घोड्यानं तुम्हाला ओळखलं. माझं काम सोपं झालं." न्यायाधीशाने स्पष्टीकरण दिले.

न्यायाधीशाच्या हुशारीचे राजाला फार कौतुक वाटले. श्रीनगरला पोचल्यावर त्याने न्यायाधीशाला बोलावून घेऊन त्याला एक जहागीर बक्षिस दिली. आपण अन्य कुणाला नव्हे तर खुद्द राजालाच न्याय दिला, हे लक्षात आल्यावर न्यायाधीशाच्या आश्चर्याला ही पारावार राहिला नाही.

